Ons mal-du-siècle, het fascisme (1)

We zijn nu wel heel ver verwijderd van de vage beloften die ons rond 1925 te Genève werden gedaan door de bouwers van luchtkastelen en illusies. Misschien is de Franse jeugd die tien jaar later leeft ook niet helemaal vrij van illusies, maar haar dromen hebben een andere kleur. Wanneer men een beschrijving wil geven van het intellectuele avontuur van de vooroorlogse periode dan is deze kleur in al haar schakeringen wellicht het moeilijkst te begrijpen. In deze tijd wendt iedereen zich naar het buitenland om daar waarschuwingen en aanwijzingen te zoeken en vaak ook te verwerpen. Het is de tijd waarin het Franse nationalisme zich duidelijker bewust wordt van zichzelf, maar het is ook de tijd waarin dit nationalisme beter dan ooit naar het buitenland luistert. En het is tenslotte ook de tijd waarin de geest rijp wordt voor wat men het Franse 'fascisme' zou kunnen noemen. Dat is het laatste avontuur dat een deel van de jeugd aan de vooravond van de oorlog aanlokt; het avontuur ook waarover het minst is verhaald.

Wanneer een bevriend of vijandig staatshoofd zich voortaan richt tot de kameraden van het Rijk en van overzee; wanneer we op het witte doek de stormachtige bloei zien ontluiken van de nationalistische jeugd, dan moeten we wel partij kiezen: niet alleen de tussen dictatoriale grenzen opgesloten mensen voelen het hart sneller kloppen, nee, overal ter wereld denken zij die nog geloven aan de waarden van volk, ras en geschiedenis soms ontroerd, soms woedend aan verleden en heden van hun land en zeggen tot elkaar: 'Waarom wij niet?'

Dankzij de avonturen van miljoenen mensen die in enkele landen aan de macht zijn of proberen te komen, dankzij de voorspellingen die zijn gedaan door oude en jonge schrijvers, dankzij dit alles hebben we in de afgelopen twintig jaar de geboorte meegemaakt van een nieuw mensentype dat even anders en even verrassend is als de Cartesiaanse held, als de gevoelige en rationalistische geest uit de achttiende eeuw, als de Jacobijnse 'patriot': we hebben de geboorte meegemaakt van de fascistische mens.Omdat de wetenschap onderscheid maakt tussen de homo faber en de homo sapiens is het misschien wel nodig, voor de liefhebbers van rangschikkingen en etiketjes een omschrijving te geven van deze homo fascista: zeker, hij is in Italië geboren, maar ook hij kan zo langzamerhand aanspraak maken op een internationaal aanvaarde naam in de Latijnse insektenkunde.

Zelfs wie de heerschappij van de homo fascista niet kan aanvaarden is er alleen maar bij gebaat als hij hem goed leert kennen, al was het maar om hem te bestrijden, Want hij is, en daarover bestaat geen twijfel, een van de meest in het oog springende persoonlijkheden van zijn tijd, zoals in andere tijden bij voorbeeld de christelijke ridder die op het kruis en op het zwaard steunde, of de bleke revolutionaire samenzweerder met zijn klandestiene drukkerijen en zijn rokerige kroegjes.

Waarmee ons bij het schrijven van dit boek niet een verzameling van herinneringen,maar geschiedschrijving voor ogen zweefde dan zouden we zeggen dat Italië in de twintigste eeuw het eerste land was dat de politieke realisatie van de nationaal-socialistische leer mogelijk maakte, zoals de jonge en gevoelige, door de Encyclopédie en haar beginselen gevormde democraat in vervoering raakte bij de geboorte van de door de vrijmetselaars gecreëerde Verenigde Staten van Amerika. Vervolgens gaf het op christelijke principes gebaseerde Portugal van Oliveira Salazar het voorbeeld van een corporatieve staat, geïnspireerd door de La Tour du Pin zoals die in Italië slechts was toegepast binnen het kader van een administratie die een strengere staatsbevoogding kende. Toen Duitsland eveneens zijn revolutie had voltooid voegde het zijn geheel eigen persoonlijkheid aan het nationaal-socialisme toe. De

cultus van het vaderland werd vertolkt in erediensten die dag en nacht plaatsvonden, in Walpurgisnachten verlicht door schijnwerpers en fakkels, in oorverdovende muziek, in liederen over oorlog en vrede die door miljoenen mensen werden gezongen. In de daarop volgende jaren zouden de nationalistische bewegingen – of ze nu gewonnen hadden of nog naar de macht streefden – allemaal iets van hun eigen karakter op de buitenlandse bewegingen overdragen, hoe verschillend van aard ze ook waren. En op deze manier versterkten ze het besef van een algehele revolutie, die men bijvoorbeeld gelijk kan stellen met de revolutie die heel Europa in 1848 teisterde.

Men volgde met belangstelling de poging van Mustapha Kemal om te komen tot de schepping van een nationalistisch bewustzijn in Turkije. Men keek naar het vuur dat eigenlijk overal werd aangestoken en dat met een zwakke of hoge vlam schitterde. Men zag hoe de oude wereld langzaam maar zeker werd bedreigd. Op het vlakke land, bij de kanalen, tussen de weilanden, de tulpenvelden en de zwermen fietsers ontstond in Holland de Nationaal-Socialistische Beweging van Mussert; in de buitenwijken van Londen, op het Engelse platteland en in de mijnen kwam de British Union of Fascism van Oswald Mosley tot grote bloei (ook al maakte men zich dan nog zo vrolijk over Mosley); in Zwitserland kwamen de nationalisten op; van de wijde Balkanvlakten tot aan het dorre landschap van Griekenland, van de ijskoude oorden tot aan de rode vlakten van Castille met de groene, besneeuwde bergen waar een verdoolde klok luidt, overal begonnen de bewoners een voor een aan een lange, woelige en slapeloze nacht waarin ze elk op hun manier ‘Volk, ontwaak!’ konden horen zingen. In Roemenië richtte Corneliu Codreanu zijn bekende rauwe, bonte, dichterlijke redevoeringen tot zijn soldaten; hij deed een beroep op de opofferingsgezindheid, op de eer, op de discipline; hij eiste een ‘staat van collectieve bezieling die we tot nu toe slechts bij de grote, godsdienstige stromingen zijn tegengekomen’ en die hij omschreef als de staat van ‘nationalistische oecumene’; tenslotte riep hij een zonderlinge vereniging in het leven, de ijzeren Garde; die het midden hield tussen een kloosterorde en een leger. In België, het land dat altijd om zijn vrijzinnigheid bekend heeft gestaan, legde het Rexisme met zijn dertigjarige leider de nadruk op het meest spectaculaire, het meest aantrekkelijke element van de nieuwe wereld: de jeugd, Europa stond in lichterlaaie, Europa zong en werd een steeds grotere eenheid, Europa werkte. Duitsland was zeer gevoelig voor de impulsen van de nieuwe tijd: het wachtte zijn tijd af en bleef zonder ophouden aan zijn toekomst werken.

Terwijl al deze bewegingen wachtten tot zij aan de macht kwamen óf zich van deze macht al zonder veel strijd meester hadden gemaakt (zelfs het Duitse nationaal-socialisme hoefde maar weinig weerstand te overwinnen), brak er een verschrikkelijke oorlog uit in een van de nobelste landen van Europa; een oorlog waarin fascisten en antifascisten in bloedige gevechten tegenover elkaar kwamen te staan, Zo werden de tegenstellingen die al zo lang in de moderne wereld smeulden, in Spanje omgezet in een geestelijke en materiële strijd, in een ware kruistocht. De internationale brigades van beide partijen bezegelden hun bondgenootschap in bloed. Het beleg van Toledo, het beleg van Oviedo, de strijd bij Teruel, Guadalajara, Madrid en Valencia werden door de mensen over de hele planeet gevoeld als hun eigen oorlog, hun eigen overwinningen en hun eigen nederlagen. De koelie uit China, de arbeider uit Belleville, de door de Londense mist rondslenterende straatjongen, de arme en ontmoedigde goudzoeker, de grootgrondbezitter van de Hongaarse of de Argentijnse grasvlakten, zij allen huiverden van angst of van opluchting wanneer ze in een of andere onbekende krant een of andere verkeerd geschreven naam regen kwamen. In de grijze rookwolken van de granaten, onder een door Russische en Italiaanse jachtvliegtuigen doorkliefde brandende hemel werden de ideologische geschillen uitgevochten met leed, met bloed en met de dood. En dat alles in het oude land van de auto-da-fé’s en de conquistadores.

Spanje gaf zijn officiële erkenning en zijn uiteindelijke waardigheid aan de ideologische oorlog.

Zo komen de mythen in de wereld. Sorel heeft gezegd: ‘Het is volmaakt onbelangrijk om te weten te komen wat de mythen aan details in zich bergen die voorbestemd zijn om heel droogjes op het plan van de toekomstige geschiedschrijving te verschijnen; het zijn nu eenmaal geen astrologische voorspellingen… Men moet de mythen juist zien als middelen om op het heden invloed uit te oefenen…’ De vlammen van de Spaanse oorlog hebben aan deze beelden eindelijk een expansieve kracht, een godsdienstige kleur gegeven. Dat moesten we wel inzien. Tijdens een reis naar België in 1936 ontmoette ik voor het eerst enkele mensen die van de nieuwe geest bezeten waren. Er werd toen algemeen verwachten dat wist ik niet dat de kommunistische revolutie midden juni in Parijs zou losbarsten. Het uitstapje van journalisten en directeuren van reisbureau’s was georganiseerd door de nationale Belgische toeristenbond en men had mij uitgenodigd om eraan deel te nemen; waarom was mij niet helemaal duidelijk. Het is de enige keer dat ik een reis in groepsverband heb gemaakt, en deze ene keer vond ik het zowel vervelend als hoogst amusant, De onaangename kanten ervan vielen voor mij nogal mee omdat ik België al kende. Ik zag slechts het malle van de expeditie, de zonderlinge reizigers, de menselijke microkosmos waarin iedereen zich haastig ontdeed van zijn dagelijkse leven. En ik trof ook een paar mensen uit de groep die ik de straatjes van Brugge, de kaden van Gent kon laten zien, ver van de voor deze reis bijeengetrommelde massa: Roger d’Almeras, Jean Barreyre. We kwamen door de nog steeds door Shakespeare betoverde dorpjes van de Ardennen waar een heel gewoon kasteel in een pseudo Louis XIII-stijl een magisch, groen oord werd wanneer de avond over het landschap neerdaalde, wanneer de eerste stralen van de dag doorbraken, wanneer in de verte het geluid van de jachthoorns klonk; een magisch oord dat ik nooit meer zal vergeten. Ik maakte van de gelegenheid gebruik om een bezoek te brengen aan iemand die in Frankrijk al enkele weken in het nieuws stond: de leider van een nieuwe Belgische partij, Léon Degrelle.

De Fransen die vlak na de verkiezingen van 1936 naar België gingen stelden met stomme verbazing vast welke leuzen er met witte verf op het wegdek en met zwarte verf op de huizen waren geschilderd; leuzen die uiteenliepen van het gebiedende ‘Kiest Rex!’ tot het voorspellende ‘Rex zal zegevieren!’ Elke honderd meter vlamden deze profetische woorden op: de wegen van Vlaanderen en zelfs de mooie bossen van de Ardennen stonden er vol mee. En waar deze leuzen niet stonden daar hingen kunstige affiches vol felle, bonte kleuren, of reusachtige foto’s van een jongeman met een wilskrachtig uiterlijk. Dat waren de laatste stille getuigen van een onstuimige, verrassende verkiezingsstrijd die eenentwintig leden van een nieuwe, een jaar tevoren nog onbekende partij in de Belgische kamer had gebracht, Van de tweehonderd afgevaardigden behoorden er ineens eenentwintig tot de Rex-partij.

Ik herinner me nog goed dat ik Léon Degrelle voor het eerst heb ontmoet op de dag van zijn dertigste verjaardag: een jongeman met een rond, lachend gezicht die er zelfs nog jonger uitzag dan hij was. Ik zie hem nog voor me zoals hij achter zijn tafel heen en weer liep; de klank van zijn stem heb ik beter onthouden dan wat hij tegen me heeft gezegd. Als het waar is dat een volksmenner een zekere lichamelijke aantrekkingskracht, een zekere dierlijkheid nodig heeft om de massa te kunnen beïnvloeden, dan was Léon Degrelle de ideale volksmenner: zowel de aantrekkingskracht als de dierlijkheid maakten deel uit van zijn persoonlijkheid. Ik heb hem nog niet in het openbaar horen spreken, maar ik weet zeker dat hij een opmerkelijk redenaar moet zijn. Ik wil er even aan herinneren dat in 1936 een groot gedeelte van de Belgische bevolking (en zelfs een gedeelte van het buitenland) letterlijk verliefd was op de leider van Rex. Hij schreef stukjes voor grote Franse kranten en men

informeerde belangstellend naar de algemene richtlijnen van de beweging. De mannen zeiden een beetje spottend: ‘De vrouwen zijn dol op Léon Degrelle. Ze vinden hem zo mooi!’ Maar de Rexisten maakten er zelf een grapje van en ze hadden er zelfs een afschuwelijke woordspeling op verzonnen die helemaal bij hun aard paste: ‘Dat noemen wij nou de Rex-Appeal’, zeiden ze. Een goede woordspeling was dat overigens niet want al in 1939 bleek de invloed van de Rex-Appeal sterk te zijn gedaald. Als nieuwsgierig buitenlander bekeek ik dit systeem met een groeiende belangstelling en daardoor begreep ik ineens hoe – op een ander vlak – de leiders van Europa erin waren geslaagd het vertrouwen van de bevolking te winnen: door de mens en aan te spreken in de taal die ze verwachtten. Het is al te gemakkelijk om te stellen dat de openbare mening geweld werd aangedaan, zoals wel eens is gezegd: de verleiders, ja zelfs de allerslechtsten onder hen, wisten in elk geval wat de mensen van onze tijd nodig hadden.

Ik heb Léon Degrelle in die jaren verschillende malen ontmoet in Brussel en Parijs. Pierre Daye stelde me voor het eerst aan hem voor en er was een onvoorstelbaar groot contrast tussen deze bezadigde, glimlachende en weetgierige man en die onstuimige jonge kerel met zijn eeuwig bruisende geest. Hij werd echter helemaal week wanneer hij over zijn kleine Chantal sprak die al jaren ernstig ziek was en voor wie de hele partij bedevaarten ondernam; wanneer haar toestand erg kritiek werd dan gebeurde het wel dat hij zich ‘s nachts door de sneeuw naar de Notre-Dame in Ham haastte. Léon Degrelle leek een symbool van onze tijd: zowel fel als energiek en zachtmoedig. Welgemoed zocht hij het avontuur op; hij was bezeten van het leven, van de genoegens en de beloften die dit leven in zich droeg; hij bekommerde zich nauwelijks om het gevaar dat hij liep, om de verlokkingen van het bestaan, om de verwringingen van de aktie.

Ik geloof dat ik nog lang zal blijven terugdenken aan die nachtelijke rit van Namen naar Brussel over de natteboswegen. We keerden samen terug van een vergadering en Léon Degrelle vertelde me heel onsamenhangend het verhaal van zijn jeugd; het verhaal van de boerenjongen op klompen die vogelnestjes had uitgehaald en appels had gestolen. Zijn stem was schor van de krachtsinspanning die de vele toespraken van hem eisten. Zonder zijn gezicht te zien hoor ik nog steeds die stem tussen de wind van de snelheid, de glijdende beweging van de auto en de regen regen de ruiten. Hij vertelde over zijn familie:

‘Mijn familie van vaderskant komt uit Frankrijk, oorspronkelijk uit Solre-le-Château in de buurt van Maubeuge. Daar liggen al mijn voorvaderen op een klein kerkhofje begraven. We vormden een omvangrijke familie. Alles werd opgetekend in de familiekroniek die ik nog steeds in mijn bezit heb. De geboorten, de reden waarom men die of die naam aan de kinderen had gegeven, de manier waarop de oudjes aan hun einde kwamen, dat werd allemaal in de kroniek aangetekend. Zo weet ik dat een van mijn voorvaderen bij Austerlitz gesneuveld is en dat zijn vrouw op dezelfde dag het leven schonk aan een dochter die men Souffrance heeft genoemd. Een ander meisje dat eveneens ten tijde van de Napoleontische oorlogen werd geboren kreeg de naam Victoire. Vierhonderd jaar lang hebben boeren met de naam Degrelle hetzelfde stuk land bebouwd. In de familiekroniek zijn ook de liefdesbrieven van de boerenzoon dan zijn verloofde bewaard gebleven. Er is in die brieven natuurlijk sprake van liefde, maar tegelijkertijd worden er ook nieuwtjes uitgewisseld over het weer en de oogst. Zo schrijven ze: het koren, of de rogge, staat er dit jaar goed bij. Volgens mij waren er in Frankrijk ten tijde van de koningen miljoenen families als de mijne; en dat is ook de reden waarom Frankrijk zo’n groot land is.

Als gevolg van de godsdienstwetten was zijn vader, een overtuigd katholiek, als bierbrouwer naar Bouillon getrokken. Terwijl de jonge leider zo tegen me zat te praten ging ik in gedachten terug naar dat kleine stadje van drieduizend inwoners dat zo dicht bij de Franse grens ligt en dat vroeger een gemeente vormde met ons Sedan dan. Het is een van de juweeltjes van de Ardennen; Bouillon met zijn bruine, bolle brug over de Semois, zijn rivier met de hoge, steile oevers, zijn kasteel dat het hele stadje domineert, maar toch in de eerste plaats de nabije bossen en de verrukkelijke zachtheid van de hellingen en het licht.

‘Je kunt me op een willekeurige plaats twintig kilometer van Bouillon in het bos afzetten’, zei Léon Degrelle. ‘Met gesloten ogen vind ik dan nog de weg naar huis terug. Als kinderen keken we naar de tot een vlot samengebonden boomstammen die de Semois afzakten. ‘s Winters was het helemaal prachtig. Dan dreven er boomstronken en sparren op het water, dan vroor de rivier soms dicht en dan gebeurde het wel eens dat er achter de pijlers van de brug een reusachtig wild zwijn bleef hangen dat helemaal opgezwollen was van het water en dat verstrikt was in de ronddrijvende takken.’

Dan kwam de lente. De jongens liepen over de heuvels en zochten nestjes die ze uit konden halen.

‘We letten vooral op de jonge dennen. Vogels nestelen niet graag in oude dennen. We moesten soms uren wachten voordat we de moeder naar de jonge bomen roe zagen vliegen. Dan klommen we naar boven en vonden we het nest. We aten de eieren op, terwijl ze nog warm waren, En als we dit niet deden dan gingen we appels stelen. Mijn vader had ook appels, maar de appels die je steelt smaken stukken beter!’

En Léon Degrelle voegde eraan toe:

‘Die ogenblikken zal ik nooit vergeten. Niemand kan ooit zoveel plezier hebben gehad als ik toen met mijn broers en zusjes.Denk alleen maar eens aan een feest. Wat dat voor ons betekende! We gingen de wagens van de kermisklanten boven aan de helling staan opwachten, vier of vijf kilometer uit de stad. Op de eerste dag van de kermis kregen we een franc, op de tweede dag tien sous en op de derde dag vijf sous. Ik ben nog nooit zó rijk, zó gelukkig geweest.’ In Bouillon leerde de kleine jongen heel veel; zijn latere karakter is er gevormd.

‘Ik speelde met de andere kinderen uit het dorp. We waren allemaal gelijk. Misschien heb je wel eens gehoord dat de Walen het bijvoeglijk naamwoord voor het zelfstandig naamwoord plaatsen, zoals dat vroeger overal gebruikelijk was; zo zeggen ze ‘la dure vie, le blanc pain, le noir café’ in plaats van ‘la vie dure’ enzovoorts. Bij ons thuis kwam voornamelijk zwart brood op tafel, niet eens altijd koffie. Maar iedereen was op iedereen gesteld. Mijn vader was een gezeten burger, zoals de notaris en de dokter gezeten burgers waren. Maar wanneer ze de smid of de leerlooier tegen kwamen dan groetten ze vriendelijk omdat de smid en de leerlooier net als zij voor hun brood moesten werken, omdat ze veel kinderen hadden, omdat ze eerlijk en ijverig waren. Elke familie had trouwens veel kinderen: we waren thuis met z’n achten; vader kwam uit een gezin van elf, moeder uit een gezin van tien kinderen; de notaris had er twaalf en de dokter zeven. Men is nooit rijk wanneer men zoveel kinderen groot moet brengen, en dat is goed. Dan denkt de arbeider namelijk dat de baas zijn plicht vervult, En dan wordt hij geëerbiedigd. Een sterfgeval was in Bouillon een sterfgeval voor het hele dorp. En kijk nu eens naar de grote steden! Wanneer er iemand sterft dan weten de buren het niet eens.

In Bouillon was iedereen in de rouw wanneer er iemand dood ging. Bij mij thuis heb ik geleerd wat een sociale gemeenschap, de gemeenschap van een volk betekent.'

Ik durfde deze jongeman niet te onderbreken in zijn verhaal over de gebeurtenissen uit zijn jeugd; deze jongeman die zo gevoelig reageerde op zijn omgeving en op alles dat hem beïnvloedde.

'Daarbij kwam dan ook nog de oorlog. Stel je eens voor hoe deze gemeenschap van een heel dorp door de oorlog, door de ontberingen en door het leed van de inval is gegroeid! We hebben ons in onszelf gekeerd. Vergeet niet dat vóór de oorlog heel veel inwoners van Bouillon hun stad of het dal van de Semois nog nooit hadden verlaten. Alleen mensen als mijn grootvader de arts of mijn vader de bierbrouwer verlieten de stad voor een ziekenbezoek of voor de levering van bier aan klanten uit de buurt. Maar in de oorlog gingen sommigen te voet naar Namen of Luik met een ham over elke schouder; het vlees werd dan op de markt verkocht. Dat heb ik allemaal meegemaakt: ze legden honderdvijftig kilometer en soms nog méér af in drie dagen, zonder auto, zonder paard, als bedevaartgangers. Anderen kwamen daarentegen hun huis niet uit. Onder aan de helling ligt een punt dat de Dageraad wordt genoemd omdat daar de zon opkomt. En de top van de helling draagt een al even schitterende naam: het Einde. Voorbij dat punt bestaat er niets meer. Ik herinner me nog dat ik erg klein was toen er in Bouillon een wielerwedstrijd werd georganiseerd. Zoiets had ik nog nooit eerder gezien. Ik ben de renners gevolgd en kwam zodoende bij het Einde terecht. Daar moest ik stomverbaasd vaststellen dat de weg gewoon verder ging, dat de wereld verder ging, dat er op deze aarde nog meer was dan alleen maar Bouillon. Ik heb mijn hele leven nog nooit zó versteld gestaan. Welnu, het was diezelfde helling, datzelfde Einde dat we vier jaar lang in de gaten hebben gehouden. Vier jaar waarin we wachtten op de komst van de Fransen. En toen zagen we op zekere dag de Amerikanen komen… We begrepen er niets van: men heeft de Amerikaanse troepen onmiddellijk over een andere weg geleid, misschien wel omdat men vreesde dat we hen een slechte ontvangst zouden bereiden. Je begrijpt nu zeker wel wat die helling voor ons heeft betekend!'

Bertrand de Jouvenel bracht op zekere dag die jongens ter sprake die op gymnasia en colleges altijd het natuurlijke middelpunt vormen, die in de klas de lakens uitdelen, die men bemint of bewondert. Ook al verdwijnt deze bewondering in de meeste gevallen op rijpere leeftijd, toch verklaarde De Jouvenel bij deze gelegenheid dat hij in Léon Degrelle zoiets als een herinnering aantrof van de 'dictator van de speelplaats' die hij volgens hem moest zijn geweest. Dat leek me een juiste uitspraak, Léon Degrelle had iets van Dargelos uit Les Enfants Terribles ('de scholier Dargelos was de branieschopper van het college') die als geen ander zijn mannetje stond in een sneeuwballengevecht.

Degrelle was amusant, heftig, fel en hartstochtelijk. Ik moet nog steeds denken aan de luchtige manier waarop hij een jongen afscheepte die zich bij hem kwam beklagen over het feit dat hij al twee nachten niet had geslapen:

'Als je dood bent krijg je nog genoeg rust.'

En voor mij voegde hij daar nog aan toe:

'O, wat zal ik genieten van mijn rust wanneer ik dood ben! Dat belooft een prachtige tijd te worden.'

Maar nadat hij even had nagedacht zei hij:

‘Ik weet eigenlijk maar al te goed dat het heel anders zal lopen. Wanneer ik een paar minuten in de hemel ben dan heb ik de helft van de heiligen al op mijn hand; het is zaak om ook de andere helft van mijn gelijk te overtuigen, en dat zal me nog een afschuwelijke hoeveelheid werk bezorgen. Ik moet een krant oprichten…’

‘Het *Ware Paradijs*?’

En terwijl de snelle auto ons door het nachtelijk donker naar Brusse1 terugbracht ging hij verder met praten: voor mij, maar ook voor zichzelf. Ik heb niet naar zijn gezicht gekeken. Ik heb slechts naar zijn stem geluisterd die uit het donker kwam. Op dat moment wist ik nog niet wat er in de toekomst met het Rexisme zou gebeuren; ik wist nog niet war er met Léon Degrelle zou gebeuren: alles is mogelijk op deze aarde, zelfs de totale nederlaag na de algehele overwinning. Ik wist echter wél dat ik die rit door de nacht nooit zou vergeten, evenmin trouwens als de magische woorden die werden gesproken door een jongeman die met zijn lot werd geconfronteerd. Ik weet zeker dat er geen volksleider kan bestaan die niet over een diepe poëzie beschikt. Wanneer Mussolini tot de Italianen in eigen land en in de overzeese gebiedsdelen spreekt dan is hij een groot dichter, omdat hij het Onsterfelijke Rome en de galeien op de Mare Nostrum in herinnering brengt. En een dichter, een Duits dichter is óók Hitler die de Walpurgisnachten en de meifeesten instelt, die in zijn liederen een versmelting van heden en verleden bewerkt: de romantiek uit de tijd van de Cyclopen, de romantiek van het vergeetmenietje, het woud, de Venusberg, de jonge meisjes met de bosbessen die verloofd zijn met een luitenant van de commandotroepen, de kameraden die in München voor de Feldherrnhalle zijn gesneuveld. En een andere dichter is de Roemeense leider Codreanu met zijn legioen van de aartsengel Michael. Er bestaat geen politiek of ze uit zich wei ergens in beelden; er bestaat geen politiek die niet zichtbaar is. Léon Degrelle was een hele tijd stil en zei toen:

‘Vind je het ook niet prachtig om een grote vergadering bij te wonen waar je over ernstige dingen moet spreken en waar je na afloop een pop als beloning mee naar huis mag nemen.’

Hij had de pop voor zijn dochtertje gekregen. Hij zat wat voor zich uit te dromen, terwijl de wijzer van de snelheidsmeter tussen de honderd en de honderdtwintig kilometer schommelde. Toen hij het merkte zei hij verontschuldigend:

‘Ja, wat wil je, Ik heb tot mijn vijftiende elke afstand lopend moeten afleggen. Snelheid geeft me nog altijd een opwindend gevoel van binnen.’

Terwijl we voortdurend in dezelfde hoge snelheid over de brede, mooie wegen van België reden liet hij nog meer herinneringen aan het vroegere dorpsleven los; herinneringen aan zijn familie, aan de brug, aan de Semois, aan de helling die boven Bouillon uitsteekt.

‘Als je toch even terugdenkt aan alles wat er in het verleden gedaan is, als je bijvoorbeeld terugdenkt aan de Kruistochten, aan die duizenden mannen die hun land verlieten om het graf van Christus te bevrijden… dan kun je niet meer wanhopen aan de mensen: ze zijn tot alle krachtsinspanningen in staat.’

Hij praatte met zo’n rustige overtuiging, met zó’n vertrouwen in de toekomst… Ik luisterde naar deze onzichtbare jongeman die de hulp van zijn jeugd en zijn land had ingeroepen en die

met zo'n onroerende vriendelijkheid had gesproken over Frankrijk, over zijn verleden, over de 'heldendaden' uit zijn kinderjaren. Ik beken graag dat ik me in de eerste plaats interesseer voor het beeld dat de menselijke wezens in de tijd en de ruimte vormen. Aan dit beeld zal ik blijven denken, wat de toekomst ook moge brengen.

Uit hoofde van mijn beroep als journalist en uit belangstelling voor de belangrijke personen van onze tijd heb ik in die jaren enkele bijeenkomsten bijgewoond en voor Candide de verkiezingsstrijd van 1937 meegemaakt waarbij Léon Degrelle door de heer van Zeeland werd verslagen. Als gevolg daarvan verloor Rex voor de grote massa veel van zijn aantrekkingskracht en charme. Het aanvankelijke sukses van het Rexisme moet verklaard worden door de sfeer van 1936, door de opkomst van het Volksfront en de dreiging van het kommunisme. Duizenden rechtschapen mensen – die beslist geen dictatoriale idealen hadden – geloofden in Rex als een waardige tegenhanger van Moskou. Buiten België werd het Rexisme met een reusachtige sympathie ontvangen. De jeugd en de ontegenzeggelijke stuwende kracht van de leider vormden al snel een betoverende legende, Het programma was niet alleen aanlokkelijk, maar ook juist: het streefde naar een onderlinge samenwerking tussen de verschillende standen en de verschillende fracties van het land. Dat dit een juist standpunt was werd spoedig bewezen door alle partijen en de regering die het min of meer overnamen.

De begane fouten zijn in de eerste plaats beleidsfouten geweest. En dan waren er ook nog enkele misschien wel ernstige onvoorzichtigheden, maar daar kan ik niet zo goed over oordelen. Rex wist in het begin tot zijn grote bloei te komen door een anti-parlementaire golfen – nog afgezien van het grote redenaarstalent van zijn Leider – door de behoeften van de jonge generatie die in deze nieuwe beweging een antwoord dacht te vinden voor haar diepste verlangens.

Toen in 1939 de oorlog uitbrak was Léon Degrelle een fel voorvechter van de neutraliteitspolitiek. Op 10 mei 1940 zou België echter direkt bij de oorlog betrokken worden. De leider van Rex werd gearresteerd, hetgeen een preventieve maatregel was tegen de te verwachten onrust. Het afbraakproces van de partij was al enkele maanden aan de gang; tegen de jonge leider ervan en tegen zijn aktie waren verschillende ernstige aanklachten ingediend. Maar wij vergeten niet dat er in elk geval in 1936 op de podia van het Rexisme invaliden uit de Eerste Wereldoorlog stonden, mensen met de versierselen van het Franse oorlogskruis, strijders voor het vaderland, fransgezinden in hart en nieren. En in 1936 hoefde de Fransman de Rexisten in elk geval niet te beschouwen als vijanden van zijn land, als vazallen van Duitsland, evenmin trouwens als hun leider die van Franse origine was en die met een Frans meisje was getrouwd. Op welke manier men de latere aktie van Rex ook zal beoordelen – temidden van ongelooflijke fouten hebben de Rexisten ook momenten van een fatalistische helderziendheid getoond – , we hebben in elk geval de merkwaardige geboorte van een nieuwe beweging meegemaakt en we zijn in de gelegenheid geweest, een verbazingwekkende persoonlijkheid te ontmoeten. We hebben vooral begrepen dat het sukses van het nationalisme in die jaren een gevolg was van haar vermogen om de grote massa beelden voor te houden en van het feit dat zij in de eerste plaats poëzie was; goede of slechte poëzie, dat doet niet ter zake.

Zo leerden wij veel van deze nationalistische vlam die nagenoeg boven heel Europa in die dagen oplaaide. Vrienden van ons die van een reis naar Roemenië terugkeerden vertelden ons over de IJzeren Garde wier bewondering voor Duitsland ze geenszins verzwegen en waarvan ook een groot aantal rechtschapen mensen deel uitmaakte of boeren of boerenzonen, mensen die vaak veel genegenheid voor Frankrijk voelden of die in Frankrijk hadden gestudeerd zoals

Codreanu zelf (die in tegen stelling tot wat wel eens is gezegd op een zeer vriendschappelijke toon over ons land heeft gesproken). Nieuwsgierig luisterden we naar hen omdat we graag zoveel mogelijk wilden weten van de bestaande toestand in Europa en omdat we op deze manier in staat waren om een onderscheid te maken tussen de werkelijkheid en wat er zoal werd verteld. Het is echter duidelijk dat Spanje het land was waarop onze blikken in die jaren in de eerste plaats gericht waren.

Brasillach, R. (1971). *Onze vooroorlogstijd*. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep.

Ons mal-du-siècle, het fascisme (2)

De Spaanse burgeroorlog heeft geduurd van 18 juli 1936 tot 1 april 1939. We hoorden ineens dat er een opstand was uitgebroken van een aantal generaals, die weldra onder leiding van Franco zouden komen te staan; een opstand tegen het beleid van de uit leden van het Volksfront samengestelde regering: ‘rebellen’ regen ‘regeringsgezinden’ of ‘republikeinen’ zeiden de Marxisten, ‘nationalisten’ regen ‘roden’ zeiden de anderen. Men kan rustig stellen dat er tot de mobilisatie van 1938 geen dag voorbij is gegaan dat de Franse openbare mening zich niet met deze oorlog heeft beziggehouden. We moesten ons allereerst voortdurend verdedigen tegen de Marxisten die bij hoog en bij laag beweerden dat we ons aan de kant van de Spaanse roden moesten scharen: collectes, betogingen, kranten, volksvertegenwoordigers, zij allen droegen hun steentje bij. Misleide katholieken als Georges Bernanos en Jacques Maritain kozen de kant van hen die op de trappen van de kerken de lichamen van opgegraven Carmelitessen hadden uitgestald en die tien bisschoppen, zestienduizend priesters zouden vermoorden.

Eens ontmoette ik Georges Bernanos die van Majorca was verjaagd waar hij een tijd lang zijn tenten had opgeslagen. Deze gezette man met zijn lange haren bleef een uur aan een stuk tot vervelens toe zijn bezwaren opsommen: onophoudelijk herhaalde hij dezelfde verwarde zinnen, hij schudde zijn oude, giftige leeuwenkop, hij draaide in het rond, vastgeklonken aan zijn stokpaardjes. Hij zou een boek schrijven dat tegen Spanje was gericht en aan de vooravond van de oorlog van 1939 publiceerde hij zelfs een boek regen de Franse jeugd; in beide gevallen probeerde hij zijn wanhoop over te dragen op de rest van de Franse bevolking. Ik was helemaal ondersteboven van deze ontmoeting. Na afloop moest ik wel tot de conclusie komen dat ik met een gek had gesproken.

Ce Soir, een kommunistische krant die niet openlijk voor haar sympathieën durfde uit te komen, werd speciaal opgericht om de zaak van de Spaanse ‘republikeinen’ te ondersteunen omdat Vendredi slechts eenmaal per week verscheen en bovendien veel te intellectueel was om een groot sukses te worden. Persoonlijk bleven we met verrukking de mooie gebeurtenissen van de oorlog volgen. De hele wereld wond zich op over de belegerden in het Alcazar van Toledo. Later hoorden we van het verzet van Oviedo, van het heiligdom van La Cabeza. Men sprak over de bekwame leiding van generaal Franco, over de menselijke hervormingen, over de Auxilio Social. Men eerde de jonge stichter van de Falange, José Antonio Primo de Rivera. De linkse pers schilderde generaal Queipo de Llano af als een belachelijke figuur, maar hij was desondanks degene die Sevilla in zijn eentje veroverde; hij was een wat eigenaardige, maar zeer innemende man. Italië en Duitsland stuurden vrijwilligers naar Franco, terwijl Frankrijk, België en de emigranten hun mensen naar de tegenstanders van Franco stuurden. De incidenten die elke dag plaatsvonden en het eeuwige gevaar maakten Spanje onze dagelijkse gezellin. Wel eerden de liederen van de Falange en de Requetes, en we leerden de groet Arriba España:

Als overwinnaars komen de vaandels terug
Op de montere pas van de vrede…

Samen met Henri Massis had ik in oktober 1936 een boekje over het Alcazar geschreven; het idee was van Massis zelf uitgegaan. Charles Maurras was bijna als een staatshoofd ontvangen door generaal Franco. In april 1938 hadden Pierre Gaxotte en Pierre Daye in gezelschap van De Lequerica een ware triomftocht naar Sevilla gemaakt. Wij hadden Spanje evenmin vergeten en we wilden niets liever dan er nogmaals op bezoek gaan. Pierre Cousteau had vroeger enkele maanden in Burgos gewoond. Begin juli 1938 besloten we er veertien dagen heen te gaan. We zouden meteen van die gelegenheid gebruik kunnen maken om materiaal mee te brengen voor een speciaal nummer van Je Suis Partout over de burgeroorlog; een nummer dat zodoende op de tweede verjaardag van de nationalistische Revolutie zou kunnen verschijnen. We gingen met z'n drieën: Pierre Cousteau met zijn snelle, beige wagen die al door heel Europa was gereden, Maurice Bardeche en ik. We waren ook van plan om getuigenissen te verzamelen voor een Histoire de la Guerred'Espagne, die in juni 1939 zou verschijnen. Het was in die rijd vrij moeilijk om de grens te passeren. In Parijs moesten we eerst enkele papieren ondertekenen waarmee we de Franse staat ontsloegen van haar verantwoordelijkheid tegenover ons; we moesten verder zweren dat we niets zouden doen dat in strijd was met de niet-inmenging, niets dat ons zou bestempelen als voorstanders van de ene en tegenstanders van de andere partij. Wat een farce! Bij de internationale brug van Irun werden onze vingerafdrukken genomen en werden we gefotografeerd, hetgeen overigens op een zeer vriendelijke manier gebeurde. Toen we de grens eenmaal gepasseerd waren merkten we dat een onbekende op ons salvo-conducto 'Viva Je Suis Partout!' had geschreven. Men had zich verder nog vergist met de voornaam van Maurice die heel edelmoedig was veranderd in Don Manuel, wat natuurlijk veel Spaanser klonk en war dan ook de hele reis zijn naam is gebleven. We werden zeer gastvrij ontvangen. In San-Sebastian werd een perschef aan ons gezelschap toegevoegd: een jongeman die in het begin had meegevochten in de buurt van Irun, maar die naderhand was afgedankt als 'inutile total' zoals hij ons in zijn beste Frans uitlegde. Toch sprak hij onze taal vrij vloeiend; hij was een gladde jongen die zelfs in barstensvolle hotels nog kamers voor ons wist te vinden. Onderweg zongen we samen met hem afwisselend nationalistische en revolutionaire liederen – want hij had een groot gevoel voor humor – en zelfs anti-Italiaanse liederen. Hij bracht ons naar Burgos waar we werden ontvangen door Pablo Merry del Val, leider van de propaganda. In de hal van hotel Condestable, waar men werkelijk iedereen tegenkwam, begroetten we de schrijver van het beste boek met oorlogsherinneringen: de donkere, vreedzame en spottende Jacinto Miquelarena. In San-Sebastian hadden we gedineerd met Juan Pujol, directeur van Domingo, en een ontmoeting gehad met Don José Felix de Lequerica die zijn medewerking zou verlenen aan Je Suis Partout en die enkele maanden later tot ambassadeur van Spanje in Frankrijk benoemd zou worden. Vervolgens maakten we een tocht rond Madrid, langs de frontlinie's, naar Avila en Toledo. We zijn in de loopgraven van de universiteitswijk geweest en in de grote kazerne van Saragossa; via Navarra en San-Sebastian zijn we daarna weer naar Frankrijk teruggekeerd. Het was een prachtige reis.

Voor iemand die de oorlog slechts heeft gekend als kind in een afgelegen kleine stad is het een aangrijpende gewaarwording om meteen al bij het overschrijden van de grens getuige te zijn van een schouwspel dat het beeld van meer dan twintig jaar tevoren weer oproept. In San-Sebastian en in Burgos liepen de gewonden in uniform, op het Espolon bevonden zich zwermen lachende verpleegsters die erg trots waren omdat men hen juist op de dag van ons bezoek een collectieve onderscheiding had toegekend, op straat werden collectes gehouden en overal troffen we de allang vergeten details aan: borden waarop de plaatsen van de

schuilkelders stonden vermeld, plakkaren met de vermaning om toch voor al op te passen voor spionnen (‘Zwijg, wees wantrouwend, de vijand luistert mee…’), zakjes snoepgoed in de vorm van granaten, zandzakken tussen de zuilen van de galerijen, stroken papier die kruiselings over de ruiten waren geplakt om het kapot springen tegen te gaan; om de vijf minuten loeide de sirene als teken van alarm; om de vijf minuten ook werden de klokken geluid ten teken van rust. Het eeuwige gezicht van de oorlog achter het front, of het nu om een oorlog in Spanje of in Frankrijk gaat, Het duurde enkele uren voordat we de nieuwe aspecten van deze dagen ontdekten en we niet langer bij de verwantschap met de Eerste Wereldoorlog stil hoefden blijven staan. Toch was voor een Fransman van onder de dertig de binnenkomst in het nieuwe Spanje allereerst een herinnering aan zijn eigen jeugd.

In de steden achter het front werd alles uitstekend georganiseerd, niet alleen voor de strijd in de voorste linie’s, maar ook voor de nationalistische revolutie. Als buitenlanders stelden wei al meteen verbaasd vast dat de kosten van levensonderhoud sinds het begin van de oorlog niet waren gestegen: met uitzondering van enkele fabrieksartikelen (in het bijzonder schoenen) leefde men in het nationalistische Spanje voor hetzelfde geld als twee jaar tevoren. In de winkels vond men nog dezelfde overvloed aan vruchten en groenten, hetzelfde heerlijke brood. De prijsverhoging was tegengegaan door strenge wetten. En die maatregelen waren hier niet slechts holle frasen zoals men dat in democratische landen vaak ziet: vooral in Saragossa hebben we verscheidene keren grote plakkaten in de etalages zien hangen waarop met duidelijk leesbare letters stond geschreven: ‘Deze winkel is gestraft met een geldboete omdat de waren tegen veel te hoge prijzen zijn verkocht… Deze winkel is gestraft met een geldboete omdat men koopwaar heeft achtergehouden.’ Bijna overal kende men de verschillende methoden van indirekte belasting die door het nationalistische bewind waren ingevoerd: op maandag was er geen gebak te koop, op donderdag was er maar een gerecht te krijgen, op vrijdag werd er geen vlees gegeten. In de café’s en in de bioscoopzalen moest men extra betalen voor de zegels ‘ter ondersteuning van de strijdenden’ en er werden overal sigaretten voor het leger ingezameld. Maar dat waren goede en juiste middelen.

Er waren echter nog andere methoden. Men kan zeker stellen dat de hogere klassen en de aristocratie in Spanje hun taak over het algemeen op een bewonderenswaardige manier hebben begrepen. De voornaamste families – met aan het hoofd de koninklijke familie hebben enkele van hun zonen verloren in de nieuwe Reconquista. Minder voorname families stonden soms echter nogal afkerig tegenover het geldoffer dat van hen als vervanging van het bloedoffer werd geëist, De Falange belastte zich met de taak om hen de noodzaak van het moment duidelijk te maken en om – zoals de Italiaanse fascisten deden – hen eraan te herinneren dat hun vrijwillige geldelijke bijdragen de staat ten goede zouden komen. Was het voor henzelf ook niet veel gunstiger om een gedeelte van hun bezittingen op te offeren in plaats van door de Marxisten beroofd te worden? Dit maakte men de liberalen van vroeger met grote omzichtigheid duidelijk. Enkele voorname heren die men op deze manier had proberen over te halen dachten dat ze erg gul waren door een cheque van 6000 peseta’s uit te schrijven. Een van hen, zo vertelde onze official de prensa ons lachend, had een prachtige baard waarop hij erg trots was en die hem in heel Spanje beroemd had gemaakt. Hij kreeg bezoek van enkele jongelui die hem voorzichtig in een ruime fauteuil zetten, heel hoffelijk een scheerdoek om zijn nek knoopten en de kostbare dikke haardos afschoren. De volgende dag liet hij zijn bijdrage voor de partij ‘aanvullen’.

Deze tucht hoefde overigens niet te worden gebruikt bij hen die vanaf het begin hadden begrepen waar de intelligentie van hun tijd en de liefdadigheid hen heen zouden voeren. Bij de sociale organisaties van het nieuwe bewind werkten de dochters uit aristocratische en

voorname families hand in hand met de dochters uit het arbeidersmilieu: vrouwen van een groot volk.

Het belangrijkste werk van het Auxilio Social was het verstrekken van maaltijden die men kon komen afhalen in drie op elkaar gestapelde kleine pannetjes (dit om de Spaanse gewoonte van een uit meerdere gangen bestaande maaltijd te respecteren). In Valladolid zijn wij getuige geweest van een dergelijke verdeling van maaltijden; we werden er rondgeleid door een dokter die Frans sprak en die zelfs een Franse assistent in dienst had. De arme mensen die het voedsel kwamen afhalen zagen er tevreden en vrij uit. Geen enkel bevel en geen enkele propaganda zouden hen die gelaatsuitdrukking hebben kunnen geven; nee, ze kwamen naar de distributieplaatsen omdat ze wisten dat dit een juiste en rechtvaardige zaak was. Het knappende brood, de gekruide worstjes en de in olie gedrenkte grauwe erwten werden uitgedeeld door mooie Castiliaanse meisjes die hun werk opgewekt en vriendelijk verrichtten. Geen moment hebben we de indruk gekregen dat het hier ging om wat men een ‘gaarkeuken voor de armen’ pleegt te noemen. En al deze mensen gingen hun maaltijd thuis opeten, aan hun eigen tafel, met hun eigen gezin. De organisatie die voor de voedselverdelingen verantwoordelijk was droeg een in Frankrijk onteerde naam die in Spanje echter zijn oorspronkelijke betekenis terug kreeg; niet ‘liefdadigheidswerk’ of ‘armenzorg’ was de naam van de organisatie, maar ‘hermandad’ oftewel ‘broederschap’.

Jazeker, het in een bloedige oorlog gewikkelde Spanje heeft een soort innerlijke rust gekend. Wanneer de avond over de Spaanse steden neerdaalde werd er met evenveel vreugde als vroeger gewandeld over dezelfde betoverende paseo, met dit geringe verschil dat er wat meer soldaten waren dan gewoonlijk en enkele blonde of donkere ‘technische adviseurs’, De oorlog was desondanks alom tegenwoordig; de oorlog die met de noodzakelijke Revolutie gepaard ging. ‘s Avonds om half twaalf werden de radio’s in restaurants, café’s en pleinen op volle sterkte gezet: op dat tijdstip werden namelijk de dagelijkse oorlogsberichten uitgezonden. Voorafgaande aan deze berichten werd er een lange lijst met namen afgelezen. Toen we iemand vroegen wat dat betekende kregen we ten antwoord:

‘Dat zijn mededelingen voor de familieleden van rode gevangenen. De mensen dus die door ons gevangen worden genomen. De Roden maken zich daar meestal niet zo druk over en geven hen zonder verdere uitleg als vermist op. Wij laten de familieleden weten wanneer ze gewond zijn geraakt, waar ze worden verzorgd en in welke toestand ze verkeren. Iedereen luistert naar de radio om deze mededelingen te kunnen horen.’

Na het voorlezen van de oorlogsberichten werd het volkslied gespeeld, het Lied van de Grenadiers, vroeger de Marcha Real… Op dat moment ging iedereen staan en groette met de uitgestoken arm.

Na Burgos, waar we opnieuw kennis hadden gemaakt met de onvergetelijke menigte die om acht uur ‘s avonds het Espolon bevolkte met een plezierige, heerlijke drukte, verlieten we het stoffige Valladolid met zijn vele soldaten die er van enkele dagen rust kwamen genieten en trokken we verder naar Toledo. Op nauwelijks twee kilometer afstand van de vijandelijke linie’s troffen we een Toledo aan dat nog uitgestorvener was dan Barres het had gezien; Toledo met zijn vreemde en in het donker begraven binnenstad. In de kleine, bochtige, Arabische straatjes brandde geen ander licht dan dat van knipperende, blauwe lampen. De café’s van Zocodover waren met zandzakken verstevigd die tot aan de eerste verdieping waren opgestapeld; om middernacht werd alles gesloten. De straten waren verlaten, de winkels boden een armzalige aanblik. Men zou de dreigende aanwezigheid van de oorlog en

van het front ook hebben kunnen raden als het prachtige, groen en geel gekleurde plein niet van onder tot boven verwoest was geweest. De rest van de keizerlijke stad had niet al te veel geleden, Maar Zocodover lag helemaal in puin, voorgoed van het aardoppervlak verdwenen: het is denkbaar dat men een of ander monument nog kan restaureren zoals ook San Juan-los-Reyes tegenover het Alcazar waarschijnlijk snel van zijn wonden zal zijn genezen; maar het is volslagen ondenkbaar dat men ooit nog iets zal kunnen herstellen aan een meesterwerk van het toeval: aan die vijftig ongelijke balcons, aan die huizen die geen bepaalde stijl verraden, maar die uitzonderlijk van vorm zijn, aan die armoedige, maar prachtige gevels. De kanonnen en de mijnen hebben dit weergaloze pronkstuk van Spanje voorgoed in een woestenij veranderd.

Omdat het zo dicht bij het front lag had Toledo zijn vroegere leven trouwens nog niet kunnen hervatten, In een café ontmoetten we de alcalde, Don Fernando Aguirre, die de tweeënzeventig dagen durende belegering van het Alcazar had meegemaakt. Hij sprak er met charmante opgewektheid over: ‘Ik hield helemáál niet van gekookt paardevlees!’, bekende hij. ‘Helemáál niet! Als er nou nog zout was geweest… Maar dat was er niet. Daarom heb ik maar koren gegeten. Dat was natuurlijk niet erg goed vanwege de zemelen. Maar het was in elk geval beter dan gekookt paardevlees.’

En hij lachte luid toen hij ons over zijn darmstoornissen vertelde. Van dc buitenkant van het Alcazar was niets of bijna niets overgebleven dan een reusachtige ruïne. We brachten een bezoek aan de onderaardse vertrekken met de dikke muren; we zagen de deur waarbij het enige, kleine kanon opgesteld was geweest; we zagen de molen die op de motor van een motorfiets werkte, de telefoon waardoor kolonel Moscardo de stem van zijn zoon had gehoord, de bakkerij, de schamele herinneringen aan het beleg, de laatste flesjes medicijnen, het brood, het koren dat was overgebleven. De ziekenboeg had men in de kapel ingericht die met een groot, rood tapijt was bekleed. Men had er een kopie geplaatst van de Maagd van het Alcazar waarvan het origineel zich in de kathedraal bevond. We hebben een bezoek gebracht aan het kleine hokje waarin een van de twee kinderen van de belegering is geboren, Ramon-Alcazar genaamd, en we zijn gaan kijken naar het zwembad waarin nog een twintigtal doden lag te slapen, naar de badhokjes waarin sommigen rechtop waren begraven. Op het binnenplein stond nog steeds het standbeeld van Karel v met alleen een kogelgat in de wapenrusting.

Bij elke pas stuitten we op de aanwezigheid van de oorlog. We gingen naar het gemeentehuis waar een klein, oud vrouwtje de alcalde te spreken vroeg; ze drukte een wasdoeken tas tegen zich aan en ze praatte heel vlug tussen haar tranen door; van tijd tot tijd opende ze de tas.Men heeft haar man gedood en haar zonen en ze heeft geen aardappelen meer. Wie, men! De Roden! De Witten! Dat was moeilijk uit te vissen want ze haalde in haar ontsteltenis alles door elkaar en ze bleef wanhopig op haar tas slaan. Ze ging van de een naar de ander en legde haar drievoudige leed uit: haar zonen dood, haar man dood, geen aardappelen om te eten, en dat hield allemaal op een geheimzinnige manier verband met haar wasdoeken tas, met haar wanhoop en met haar rustige, waanzinnige gebrabbel.

Het is vrijwel onbekend gebleven dat er in het Alcazar een Fransman was ten tijde van de belegering. Zijn naam was Isidore Clamagiraud . We hebben hem tijdens ons bezoek aan de stad ontmoet; hij was banketbakker op het plein van Zocodover; hij had een klein rattenbelegering van het Alcazar had meegemaakt. gezicht met sproeten en met een wat sarcastisch lachje begroette hij ons prompt als volgt:

‘Ik ben de beroemde Fransman van het Alcazar.’

Hij was einde juli en begin augustus eenentwintig avonden achter elkaar het Alcazar uitgeslopen om in zijn winkel meel te gaan halen. Op de eenentwintigste avond was hij eindelijk gevangen genomen. De volgende ochtend werden maatregelen genomen om hem te fusilleren. Maar het was juist op die dag dat de Franse consul te Madrid op zijn rondreis door Spanje in Toledo terecht kwam om de repatriëring van Franse onderdanen te bewerkstelligen. Men liet hem weten dat Isidore gefusilleerd zou worden. De consul wachtte de stoet op aan de rand van de weg die naar de synagoge del Transito leidt; hij sprong op de veroordeelde af, duwde hem in zijn auto en gaf meteen vol gas; het was een ontvoering in de beste stijl van de Amerikaanse film. De banketbakker legde dat allemaal heel rustig uit alsof het de normaalste zaak van de wereld was. In de straten van Toledo zagen we enkele soldaten rondslenteren die van tijd tot tijd uit de frontlinie’s rond Madrid werden weggestuurd voor een rustperiode van achtenveertig uur. Een van hen was een Fransman die de Eerste Wereldoorlog al had meegemaakt en die vanaf het begin bij de burgeroorlog betrokken was geweest. Hij vertelde ons schitterende en afgrijselijke verhalen.

‘In 1936 hebben de Roden een poging gedaan om Toledo te heroveren’, zo begon hij. ‘Ons Legioen werd tegenover de tanks gesteld. Weet u wat de beste verdediging tegen tanks is? Je gooit een fles benzine die tegen de stalen wand uit elkaar spat; dan laar je een granaat volgen en de tank schiet als een lucifer in brand. Bij ons lukte dat echter niet zo goed want toen we tegenover de tanks stonden bleek dat de flessen met water gevuld waren! De kleine vriendjes van de Roden hadden ons mooi te pakken gehad. Honderd van de zevenhonderd hebben het er levend vanaf gebracht.’

Hij haalde zijn schouders op. Dat hoorde nu eenmaal bij de ongelukjes van de oorlog. We vroegen hem hoe men in het Legioen over de Fransen dacht.

‘In mijn bandera’, zei hij, ‘heeft de commandant een bevel gegeven: elke legionair die iets ten nadele van Frankrijk zegt krijgt twee dagen peloton, En weet u wat peloton inhoud? Om vier uur moet je opstaan, dan werk je zonder onderbreking waarna je om twee uur ‘s nachts kunt gaan slapen , En wanneer men met een weerspannig type te maken heeft dan krijgt hij de rugzak: een hele zware rugzak die hij niet mag afleggen, zelfs niet om te slapen, Op die manier weet je war je te wachten staat.’

Hij vertelde ons vele verhalen en het was wel duidelijk dat hij er zelf heel wat bij verzon. Maar een van zijn anekdotes was waar:

‘Herinnert u zich nog dat drie of vier jaar geleden een zekere M…, kapitein van de landmacht, in Colombes door de kommunisten is vermoord? Hij had een zoon die tijdens de Revolutie zestien was. Op zekere dag ging deze jongen zoals gewoonlijk met zijn boeken onder de arm naar school. Hij had van tevoren echter geld van zijn zusje geleend: drie dagen later was hij bij het legioen. De reden van zijn vertrek was waarschijnlijk dat hij er een grote waarde aan hechtte om te vechten tegen de mensen die zijn vader hadden vermoord. Hij is nu achttien jaar, vijf keer is hij gewond geraakt en iedereen is erg op hem gesteld. Hij drinkt niet en hij denkt niet aan vrouwen. Daarentegen speelt hij nog erg vee!’ We liggen samen bij de universiteitswijk van Madrid. Als hij een keertje geld heeft dan gaat hij naar Toledo om een kilo snoepjes te kopen. Het is nog een kind.’

Over een tijdje zal Toledo ongetwijfeld zijn oude rol weer gaan vervullen: de rol van de rijke stad, de stad van de betovering. Misschien dat het Alcazar in zijn oude glorie wordt hersteld, misschien ook niet. Voorts is het te hopen dat het leven in deze straten en dit troosteloze landschap weer opgewekt zal worden door het wijze beleid van het staatshoofd en door de sociale instellingen van de Falange. Nu is het misschien nog een museum van de Spaanse burgeroorlog, maar dan wel het prachtigste en het meest ontroerende van alle musea. Het was niet onbegrijpelijk dat het leven overal elders zijn normale loop had hervat en dat alleen Toledo als een gewonde en gehavende stad met zijn ruïnes en zijn herinneringen bleef voortleven. In geen enkele andere stad, hoe mooi ook – niet in Burgos, niet in Sevilla, niet in Segovia – zou een dergelijk lot dezelfde gevolgen hebben gehad. In afwachting van de dag waarop het weer een grote,levende stad zou worden gaf Toledo er klaarblijkelijk de voorkeur aan om in de resterende maanden van de oorlog de stad van de dood te zijn; een stad met doffe verlichting en uitgestorven straten.

De universiteitswijk van Madrid lag niet verder van de hoofdstad verwijderd dan de universiteitswijk van Parijs van onze hoofdstad verwijderd ligt, Aan de poorten van Madrid hadden de soldaten van Franco zich al een hele tijd verschanst in een soort ‘holte’ die van alle kanten werd belegerd, die voortdurend werd beschoten en als enige verbinding met het achterland wat kreupelhout en een soort luchtbrug had. Dit stukje land hielden ze bezet, hier hadden ze hun leven ingericht en hier toonden ze met een prijzenswaardige trots de verbazingwekkende werkzaamheden waarmee ze waren begonnen en die ze tot een goed einde wilden brengen.

We hadden al bij de grens gezegd dat we graag een bezoek zouden brengen aan de universiteitswijk. Met een fijn lachje had men daarop geantwoord:

‘Oh, ja, de pasarela…’

Dezelfde woorden werden later nog eens herhaald door Merry del Val en door onze oficial de prensa. We moesten een ofliciele toe stemming gaan halen in een klein, uitgedroogd dorpje, San-Martin de Valdeiglesias geloof ik, dat we pas na heel veel moeite konden vinden in de woestijn zonder wegwijzers. De teniente-coronel begon ook al over de pasarela en hij zei lachend:

‘Pequeño riesgo’, een klein risico.

We waren er vast van overtuigd dat het hier om een ‘grapje’ ging dat men altijd met buitenlandse journalisten maakte, Men had ons uitgelegd dat we een voor een over een loopplank moesten kruipen ‘onder het vuur van een machinegeweer’. Op de ochtend van ons bezoek aan de universiteitswijk zong Pierre Cousteau een persiflage op het lied van de legionairs (Een legionair weet te sterven…):

Periodista samorir…
Een journalist weet te sterven…

En het was verdraaid waar dat we een voor een over een loopplank moesten; we hadden geluk dat de mitrailleur nooit op eenlingen schoot. Toch stond er aan beide zijden van de loopplank voortdurend een brancard gereed om de eventuele gewonden op te vangen … met een bos bloemen, hetgeen toch wei een zeer makabere indruk maakte, Ik moet toegeven dat we minder onder de indruk waren van die tien meter dan van de vijf of zes maal zo lange weg die

we daarna moesten afleggen door het al aardig uitgedunde kreupelhout en onder het snerpende geluid van rondvliegende kogels die in het niets verdwenen of in de bomen om ons heen sloegen. Nu, achttien maanden later, lijkt dit alles een ironische inleiding op ons nieuwe leven te zijn geweest. Er zullen voor ons en voor onze kameraden ongetwijfeld nog heel veel andere loopplanken met kreupelhout verschijnen; maar deze keer zullen we er dan niet als toeristen tegenover staan, Dat belet ons natuurlijk niet om desondanks te praten over de pasarela tragica die een bevoorrechte plaats in onze herinnering inneemt.

Toen we de fameuze loopplank eenmaal achter ons hadden kwamen we in een kamp terecht dat veel van een vakantiekolonie weghad. De luitenant-kolonel woonde in een klein, rose huis tussen de bomen, de zogenaamde 'villa Isabelita"; het huis was kort tevoren voor hem gebouwd en het was van alle gemakken voorzien: er was zelfs gezorgd voor een keuken en een badkamer. Voor de soldaten was zowaar een vrij ruim zwembad aangelegd waarin ze op een aangename manier de zon en de verzengende hitte probeerden te vergeten. Kort na onze aankomst brachten we een bezoek aan een tabor de regolares, we ging en een paar katjes aaien die zich in de schaduw hadden neergevlijd en we speelden zelfs op een piano die in het struikgewas stond verborgen. Men vergat gewoon dat de vijandelijke linie's op nog geen honderd meter afstand lagen, zoals we het ook bijna zouden vergeten toen we onder de brandend hete zon een kilometerslange voettocht maakten door de loopgraven van de universiteitswijk; een snerpend gefluit of een doffe, droge knal leerde ons nieuwelingen al vlug een onderscheid te maken tussen de kogels die over ons heen vlogen en de kogels die niet ver bij ons vandaan insloegen.

Het waren vreemde dingen, die loopgraven: ze waren uitzonderlijk schoon en op de meest bizarre manier betegeld: uit de nabije herenhuizen in de universiteitswijk had men de meest uiteenlopende en soms de meest kostbare bouwstenen voor de betegeling 'geleend'. Marmer, mozaïek en gewone bakstenen wisselden elkaar af en vormden een komische harmonie.Maar het leek wel of de architecten een duidelijke voorliefde voor radiatoren hadden gehad. Het water stroomde door deze op de grond gelegde radiatoren die op deze manier een zeer voordelige vervanging vormden voor de van hout gemaakte afvoeren die normaal werden gebruikt, Op andere plaatsen liepen we gebukt onder de aarden wallen en keken we soms op vijfentwintig meter afstand door een met een grote steen afgesloten schietgat naar de linie's van de Roden. We keken naar de huizen van Madrid die zo nabij lagen, naar het reusachtige flatgebouw van de Telefonica, naar de kerken. In de eigenlijke studentenwijk waren maar weinig gebouwen (of liever weinig mines) veroverd door de nationalisten. De kolonel van deze sector kwam ons heel hoffelijk begroeten en vergezelde ons overal heen. Hij wees de gebouwen met zijn stok aan:

'Dat is de faculteit van de Wijsbegeerte… Ze is van de Roden…'
'Natuurlijk…'
'En daar het gebouw van de Medicijnen en van de Tandheelkunde… Ook bezit van de Roden… Maar de universiteitskliniek is van ons. En ook de faculteit van de Bouwkunde… En de Casa Velasquez.'

We keken naar het verwoeste Palazete, eens de 'manie' van de hertogin van Alva; we brachten een bezoek aan de mines van het Casa Velasquez, aan de nog imposantere mines van de universiteitskliniek die vroeger tot de mooiste van Europa werd gerekend, maar tijdens de oorlog geheel was vernietigd : tientallen verdiepingen waren ineengestort en lagen als papier over elkaar heen gevouwen. De bouwkundige faculteit zag er nog het minst gehavend uit. Daar werden we door de officieren uitgenodigd aan een maaltijd die zó overvloedig was dat

men bijna zou gaan denken dat de universiteitswijk moest worden bijgeschreven op de lijst van eersteklas eethuizen voor het toerisme in het nieuwe Spanje – een eethuis overigens dat eerlijk gezegd nogal moeilijk was te bereiken. In de schaduw van de gesloten luiken waartegen van tijd tot tijd een salvo uit een machinegeweer te pletter sloeg bezochten we enkele kamers van onderofficieren en soldaten (aan de muur hingen alleen vrome prentjes) en het ziekenhuis.

Het ziekenhuis van de universiteitswijk was misschien wel de trots van heel Spanje. In de meest beschutte hoek van de faculteit van de Bouwkunde was een perfect werkende wisseldienst van chirurgen ingesteld. De gewonden werden daar ogenblikkelijk heen gebracht en op staande voet geholpen en verzorgd. De vijand bevond zich op vijftig meter afstand. Er werd onophoudelijk geschoten en gebombardeerd, Niet ver van dit punt gingen we even later een kijkje nemen bij een ontzaglijke puinhoop waar dertig Marokkanen waren verrast op de dag dat er een mijn was ontploft. Overal lagen trouwens mijnen die elk ogenblik konden exploderen. Er waren loopgraven waarbij men slechts één wachtpost had achtergelaten en die voor de rest geheel waren ontruimd omdat men verwachtte dat ze in de lucht zouden vliegen. En onder deze omstandigheden had men een modem ziekenhuis ingericht ; een ziekenhuis dat uitstekend funktioneerde en dat elke dag gewonden redde die niet vervoerd konden worden.

‘Hier ligt er een’, zei de chirurg tegen ons. ‘Hij is drie dagen geleden getroffen in de longen en in de lever. Nu is zijn temperatuur gezakt tot 37,5 graden en is hij gered. Als we hem hadden moeten vervoeren dan was hij nu dood geweest. Zodra het even kan brengen we de gewonden ‘s nachts over de loopplank naar de stad.’

In de bocht van een loopgraaf verloren Pierre Cousteau en ik Maurice en onze gidsen ineens uit het oog. Alleen liepen we verder. We kwamen terecht in een net van loopgraven waar we nog niet eerder waren geweest en waar buiten ons geen sterveling te bekennen was. En juist op dat moment begon men weer te schieten: de kogels vlogen on somde oren. Even later kwamen we een groep Arabieren tegen die nieuwsgierig naar deze twee burgers bleven kijken. We probeerden hen onze situatie uit te leggen, maar ze spraken geen van allen Spaans, Ik geef toe dat we ons niet erg op ons gemak voelden en dat we ineens de indruk kregen dat ze ons nogal wantrouwig stonden aan te kijken: voor deze mensen was het misschien niet bepaald een aanbeveling om als Fransman in de universiteitswijk zó dicht bij de internationale brigades te staan (op sommige punten bedroeg de afstand tussen de twee linie’s hooguit dertig meter). Op zeker moment kwam er echter een Marokkaan naar ons toe en toen hij ons hoorde praten vroeg hij: ‘Jij Fransman?’ Hij kwam uit de Franse zone van Marokko en hij vond het kennelijk erg prettig om ons van dienst te kunnen zijn; we vertelden hem wat er aan de hand was en hij begeleidde ons naar een officier die ons terugbracht naar de villa Isabelita waar onze gidsen zich inmiddels erg ongerust hadden gemaakt. In aanwezigheid van Don Manuel – van wie men aannam dat hij geen Spaans sprak – waren enkele weinig opwekkende dingen gezegd, waarin steeds opnieuw de gemakkelijk herkenbare woorden ‘doden’, ‘fusilleren’ en ‘Arabieren’ waren teruggekeerd. Achteraf bleek dat we op het nippertje aan de dans waren ontsprongen. Onze official de prensa slaakte een zucht van verlichting toen hij ons weer zag; hij was per slot van rekening verantwoordelijk voor onze levens.

Overal werd geroepen ‘Arriba Francia!’ We gingen terug naar Toledo en vervolgens naar rustiger oorden. We zaten een hele dag in de auto alvorens in Saragossa aan te komen waar het hoofdkwartier van de nationalistische troepen was gevestigd, Saragossa was een amusante stad ie waarschijnlijk nooit meer eenzelfde levendigheid zal kennen als in die dagen, zoals men later ook tevergeefs zal zoeken naar het Burgos uit de oorlogsjaren dat stampvol zat met

ministeries en troepen. We logeerden in het Grand Hôtel; alle kamers waren bezet, maar er werd speciaal voor ons drieën een kleine salon met veldbedden ingericht, ‘s Ochtends dwaalden we door de gangen om te zien of we niet ergens een lege badkamer binnen konden sluipen. In de stad zelf was het nogal klam en het krioelde er van de mensen. Overal doken Italiaanse journalisten en opgedirkte teniente-coronels op . We maakten enkele vrienden: Coudert en Vincent, correspondent van het agentschap Havas. Vincent bleek een vrolijke metgezel te zijn: hij vertelde ons zijn afschuwelijke en prachtige verhalen met een verbazingwekkende welbespraaktheid en hij wist ons tot in de kleinste details bekend te maken met de rosse buurtjes en de verschillende voorbehoedmiddelen in het republikeinse Spanje. Daarbij kwam nog dat beiden echte kenners van Spanje waren, dat het moedige kerels waren en volmaakte reisgenoten. Toen we op onze terugweg in San-Sebastian stopten namen ze ons mee naar de bar van Chicote die men beslist gezien moet hebben. Het was er stampvol journalisten uit de hele wereld; er deden juiste en onjuiste geruchten de ronde; er was voortdurend herrie en de baas tracteerde zijn vrienden op een huis-cocktail, combinacion genaamd. In Saragossa brachten onze nieuwe vrienden ons naar het enige cabaret in de gevechtszone.

Dat was Royal. Via een smal straatje kwamen we terecht bij een half geopende deur die toegang gaf tot een met kisten volgestapelde gang. Op de eerste verdieping werden we een loge binnen geleid. De zaal was vrij groot, maar slecht verlicht. Er stonden houten banken en tafels. Alle plaatsen waren bezet, bijna uitsluitend door soldaten: legionairs in groene hemden, twee ofdrie requetes met de rode baret (maar zonder uniform) en een groepje falangisten. Er zaten ook enkele Duitsers die aan hun blonde haar herkenbaar waren. Zwijgend boden ze hun metgezellinnen iets te drinken aan. Kortom: het bekende schouwspel dat men in om het even welk cabaret in een gamizoensstad tegenkomt, Op het smalle podium dwarrelde een flets schepsel rond in een lange, zwarte jurk en met castagnetten aan de vingers. En aan de voet van dat podium had een twaalftal gewapende soldaten de wacht betrokken. Ze stonden wel vrolijk en nonchalant op hun geweren te leunen, maar ze hadden die geweren toch maar.

‘Is hier wel eens ruzie?’

‘Soms ja, Verleden week heeft het Legioen herrie geschopt. U weer hoe dat gaat: een kerel die een andere aftuigt en dan ineens de kreet: “Alle legionairs helpen!” en dan barst het tumult los. Soms zijn het ook de falangisten of de buitenlanders.’

‘De Duitsers?’

‘Nee. De Italianen. Ze krijgen altijd ruzie met de Spanjaarden over een of andere vrouw.’

Er waren in tussen nogal lauwe refrescos geserveerd. Half versuft luisterden we naar de zangeressen. Ze waren niet erg mooi, niet goed gekleed en van zingen hadden ze eigenlijk ook weinig kaas gegeten. Maar het waren vrouwen. Het zal wel duidelijk zijn dat in deze stad vol soldaten de strengheid van het fascistische katholicisme behoorlijk was afgezwakt. In het schemerige licht stand de schim met het verfomfaaide gezicht nog steeds rond te draaien; ze tilde haar lange armen op en koketteerde in haar met lovertjes bestikte jurk: ze was de belichaming van heel wat verborgen en verboden dingen. Mijn aandacht richtte zich echter voornamelijk op de zaal. In de loge rechts naast ons – een laag schot vormde de afscheiding – zaten twee jonge kerels in groene hemden. Dat dacht ik tenminste. Toen ik wat aandachtiger keek merkte ik namelijk dat een van hen een vrouw was; een heel mooie vrouw zelfs, met

kort, donker haar; op de mouw van haar hemd stonden twee strepen, hetgeen beteken de dat ze tweemaal gewond was geweest.

‘Die vrouw hoort bij de legionairs’, werd mij uitgelegd. ‘Er bevinden zich in het Legioen een paar van die vrouwen. Bent u in de universiteitswijk Mathilde niet tegengekomen? Ze worden getolereerd. Ze blijven trouw aan de man met wie ze samen zijn. Wanneer hij sneuvelt dan nemen ze een andere, maar tot het zover is wordt die vaste vriendschap gerespecteerd.’

In deze oorlog was de romantiek een alledaags verschijnsel geworden. Toen ik me een beetje voorover boog zag ik dat men links van ons een behoorlijk feest op touw had gezet, waarschijnlijk om de laatste nationalistische overwinning te vieren. Drie of vier schreeuwers stonden de zangeres uitbundig toe te juichen; misschien was ze wel de ster van Royal of hun meest dierbare vriendin… Zo baande Spanje zich een weg door duizenden oorden van oorlog en vrede. Er waren nog andere streken die we hadden kunnen bezoeken, maar door gebrek aan tijd waren we niet in staat om alles te gaan bekijken. Toch hebben het eeuwige Spanje en het Spanje van dat moment samen ons genoeg stof gegeven om ons te verbazen, bewondering te hebben en te begrijpen. In de mooie dorpen van Navarra treft men tegenwoordig geen mannen meer aan, want meteen in het begin van de verovering zijn de rode baretten al bij duizenden in aktie gekomen: de vaders zijn met hun vaders en hun zonen de oorlog in getrokken. En in Valladolid, de blauwe stad, de geboortestad van Onesimo Redondo, de geliefde stad van José Antonio, in dit Valladolid zijn de jonge mensen van de Falange gesneuveld.

Het tweevoudige ideaal van de ‘Heilige Traditie’, zoals de Carlisten zingen, en van de nieuwe ‘dageraad’, de ‘lente’ die boven Spanje lacht, zoals de falangisten zingen, dit tweevoudige ideaal werd zichtbaar bij elke stap die we zetten in dit wonderlijke land van uitbundigheid en geloof We vonden het terug in de leuzen op de muren, in de portretten die de straten sierden – portretten van José Antonio, van Franco – en in alle maatregelen die door de leider zelf waren genomen. We troffen het ideaal aan in de Auxilio Social van Mercedes Bachiller, maar ook bij de officieren in de universiteitswijk. Zoals we het ook aantroffen bij de missen in de kapelletjes van de kathedraal van Burgos waar het altijd stampvol was van de mensen. Zoals we het voorts aantroffen in Saragossa waar we zagen met welk een innigheid de heilige zuil van Notre-Dame del Pilar werd gekust door officieren, soldaten, requetes met hun rode baretten, falangisten in hun blauwe hemden.

Overal maakten we kennis met dezelfde nieuwe geest van Spanje: zowel in de rustige, kleine steden waar we doorheen reden (Avila, Victoria, Burgos) als in de grote centra valladolid of Saragossa. Ik moet eerlijk bekennen dat ongetwijfeld geen enkel ander volk me ooit zo diep zal weten te ontroeren als juist het Spaanse. Zeker, er is nog veel te doen. Maar wanneer, zoals in het lied van José Antonio wordt gezongen, de vaandels als overwinnaars zijn teruggekeerd
Op de montere pas van de vrede
dan is de grote taak al begonnen; niet alleen een krijgstaak, maar ook en vooral een taak van opbouw. De mensen uit onze tijd hebben in Spanje een plaats gevonden van durf, van grootheid en van hoopvolle verwachting. We hebben het nog strijdende nationalisme in Spanje gezien, maar we zouden ook het zegevierende nationalisme meemaken, al ging het hier dan ook om een geheel anders geaard nationalisme, namelijk dat van Duitsland.

Voor dit land hadden we een nog altijd even grote belangstelling. Onze twee volkeren zijn wat de geschiedenis en meer nog de geographie ervan hebben gemaakt. Maar er zijn in Duitsland heel wat dingen te zien wanneer men zijn rijd wil begrijpen: misschien waren er

ook velen onder ons die dachten dat ze haast moesten maken en dat we niet lang meer in alle rust en vrede naar dit land zouden kunnen kijken.

Brasillach, R. (1971). *Onze vooroorlogstijd*. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep.

Ons mal-du-siècle, het fascisme (3)

In 1937 besloten we om naar het congres van Neurenberg te gaan. Het was volgens ons niet al te moeilijk om een paar kranten te vinden die maar wat gelukkig zouden zijn als ze een speciale verslaggever konden vinden die tegen een geringe betaling aan het congres wilde deelnemen; en wij waren al tevreden met een beetje geld dat in elk geval een gedeelte van onze reiskosten zou kunnen dekken. Annie Jamet sloot zich aan bij een handelsmissie uit Lyon die het congres wilde bijwonen en die nog werd uitgebreid met enkele belangstellende kamerleden waaronder Pomaret, de huidige minister van Openbare Werken. De vaste chauffeur van Je Suis Partout, Pierre Cousteau, nam zijn vrouw en Georges en Germaine Blond mee (Georges zou een verslag van het congres in La Liberte schrijven). Ik voegde me pas in de laatste dagen bij hen. We hebben ons geweldig geamuseerd. In een bus reden we op en neer tussen Neurenberg en Bamberg (waar we waren ondergebracht bij gebrek aan slaapgelegenheid in de heilige stad zelf). Onderweg zongen we La Madelon onder de eerbiedige blikken van de Beieren, wat een uiterst opwindende indruk op ons maakte. We spraken met enkele Duitsers die zich met de Cahiers Franco-Allemands bezig hielden, met Fritz Bran en Otto Abetz die we leerden kennen. En we keken onze ogen uit op het nieuwe Duitsland.

Ongeveer honderd uren heb ik tijdens die reis in Duitsland doorgebracht en wat moet je in die paar dagen anders doen dan je laten meeslepen door de levendige, afwisselende en soms zelfs tegenstrijdige indrukken? Zonder natuurlijk de pretentie te hebben na een zó korte ervaring een juist oordeel over het land te kunnen uitspreken. Duitsland en het Hitlerdom zijn geen eenvoudige dingen. Wanneer men een paar boeken heeft gelezen en met enkele Duitsers heeft gesproken denkt men – als men voor het eerst op bezoek gaat in dit vreemde land – al te gemakkelijk dat men van tevoren wei weet wat in de smaak zal vallen en wat niet. De werkelijkheid is echter volslagen anders. Het genoegen en het ongenoegen vermengden zich op een manier die heel verschillend was van wat wij hadden verwacht, Deze honderd uren zijn niet zonder verrassingen en tegenstellingen geweest. Mensen die het land erg goed kenden of er al jaren woonden waren met deze verschillen al zó vertrouwd geraakt dat ze er zich niet meer over verbaasden. Maar voor ons was dit iets nieuws. Je kunt soms iets leren door naar foto's te kijken. Het beeld dat wij in het begin van Duitsland kregen was inderdaad niet veel anders dan een serie foto's. Met de trein en per auto reden we door al die kleine Beierse steden en dorpen die als kinderspeelgoed en als een toneel-dekor in een aantrekkelijk groen landschap waren geplaatst. De spitse of ronde daken, de bruine dwarsbalken in het vakwerk, de bloemetjes voor alle ramen, dat was het geliefde Duitsland van de romantici en van Jean Giraudoux, dat ons als eerste verwelkomde. Even zuiver en sierlijk als een stuk speelgoed uit Neurenberg. Het middeleeuwse en feodale Duitsland dat langs zijn wegen in een verrassend contrast de verrukkelijke omlijsting van zijn enorme feesten aanlegde: het oude Duitsland van het Heilige Roomse Rijk had een verbond gesloten met het Derde Rijk in de kleine, met keien geplaveide straatjes van Neurenberg en Bamberg, langs de rivieren en de kanalen, bij de kathedralen en de prachtige stenen beeldhouwwerken. De duizenden vlaggen die de gevels versierden vielen daarbij niet uit de toon. Er waren hier geen plakkaten zoals in Italië. Enkel en alleen vlaggen: sommige van reusachtige afmetingen die wel een hoogte van vijf verdiepingen besloegen, andere minder groot, maar dan wei op z'n minst drie per raam.

Laat de lezer zich eens voorstellen wat dat betekent: deze vrolijke versiering onder de grijze hemel! Een versiering die uitstekend paste bij de vertederende barok van de beeldhouwwerken, de oude huizen en de bloemen op de balcons. Het Duitse volk is verzot op bloemen – dat is trouwens bekend – en zelfs in de garages werden de kleine vaasjes in de auto's elke ochtend trouw van verse bloemen voorzien. Dit is overigens altijd het aantrekkelijke geweest voor de gelovigen uit het verleden, voor de bewonderaars van het 'goede' Duitsland, voor de voorname Madame de Stael. Deze bloemen sluiten de andere werkelijkheden echter geenszins uit.

Ik overdrijf niet wanneer ik zeg dat er geen dorp was op die zegepralende wegen die naar Neurenberg leidden waar niet werd gevlagd in die week van 6 tot 13 september toen de nationaal-socialistische partij vergaderde in de oude stad van Frankenland: de heilige week van de Reichsparteitag. Deze zorgvuldig voorbereide versiering was een voorproefje van de ceremoniën waarnaar we gingen kijken en ze maakte ons op die manier vertrouwd met de heilige riten van het nieuwe Duitsland. Hier en daar waren grote spandoeken opgehangen die ons welkom heetten en bij de poorten van de steden hingen nog meer doeken waarop we voor het volgend jaar werden uitgenodigd, Verder waren er geen opschriften te bekennen behalve die welke men bij de binnenkomst van de dorpen en bij enkele herbergen aantrof; met ingehouden beleefdheid stond daar te lezen: 'Joden zijn hier niet gewenst.' Buiten de plaatsen die aan de viering van de nieuwe cultus waren gewijd troffen niets anders dan vlaggen en bloemen aan. We wilden echter meer van Duitsland weten en daarvoor moesten we dit uiterlijke beeld van gratie en frisheid proberen te doorbreken.

En dat bracht ons naar de tentoonstellingen. In Neurenberg was een grote, anti-Marxistische tentoonstelling ingericht waar foto's en affiches ons inlichtten over de Marxistische misdaden over de hele wereld. Het was heel natuurlijk dat er op een nadrukkelijke manier hulde werd gebracht aan de matrozen van de Deutschland, een schip dat door de Spaanse Roden was gebombardeerd. Frankrijk werd op de tentoonstelling tot de revolutionaire landen gerekend vanwege Jean-Jacques, maar om ons ongetwijfeld niet al te zeer in onze eigenliefde te kwetsen hadden de racistische theoretici een plaatsje ingeruimd voor Voltaire en Napoleon van wie in grote letters antisemitische uitspraken te lezen waren. De tentoonstelling was handig en zeer vakkundig in elkaar gezet, ook al werd een foto van een op 6 februari 1934 te Parijs in brand gestoken bus als een voorbeeld van 'rode' barbaarsheid getoond. De Fransen liepen echter glimlachend aan deze bus voorbij.

Veel amusanter vond ik overigens de tegen de vrijmetselaars gerichte tentoonstelling in Erlangen waar weinige jaren tevoren de loge was omsingeld en bezet nog voordat de achtbare meesters de tijd hadden gehad om haar te ontruimen. Ze is naderhand in een museum veranderd waar men een rondwandeling kon maken door de met zwarte doeken behangen gangen, door de inwijdingszalen, langs de doodkisten, de doodshoofden en het verdere toebehoor van de vrijmetselarij.De knappe schilderijen leerden ons de geschiedenis zoals die door de vrijmetselaars werd gezien: een geschiedenis die terugging tot Hiram en Salomon; de Revolutie van 1789 speelde een belangrijke rol, maar er werd ook veel aandacht besteed aan Luther, Calvijn en Zwingli, een zeer opvallend verschijnsel voor het land van de Reformatie. In toonkasten lagen de speciale sieraden van de vrijmetselaars uitgestald en verder foto's van officieren met Pickelhauben en een groot aantal onderscheidingstekenen (voor de oorlog had de vrijmetselarij een grote invloed op de legerleiding), correspondentie met buitenlandse vrijmetselaars en een IJzeren Kruis waarin de Vrijmetselaarsdriehoek was gegrift. We werden rondgeleid door een deskundige, een man die het Hitlerspeldje, de Romeinse fasces en de vijf falangistische pijlen op zijn revers had gespeld. In het Frans legde hij uit hoe het

inwijdingsritueel in zijn werk ging. Naast hem hing een bord waarop de verschillende rangen vermeld stonden en waarop we onmiddellijk zochten naar de Duitse benaming voor ‘Doorluchtige Prins van het Vorstelijk Geheim’. Het was een uitzonderlijk komisch tafereel. Die tentoonstellingen en de voor het grote feest versierde dorpen waren geen slechte inleiding op het echte Duitsland. Nu moesten we nog proberen door te dringen tot binnen de magische omheining om te zien hoe de Hitleriaanse eredienst zich zou voltrekken. Want het ging hier inderdaad om een eredienst, dat was alle reizigers al opgevallen. De parades door de stad vormden nog niet eens het belangrijkste gedeelte van deze dienst. Op een avond bleven we vanuit het Grand Hotel van Neurenberg onvermoeibaar kijken naar groepen van de S.A. in hun bruine uniformen. De gezichten van de mannen werden slechts door fakkels beschenen. Ergens anders zou dit gewoon een dorpse fakkeloptocht zijn geweest, Maar hier waren hele andere gevoelens in het spel; hier kreeg de optocht een andere, meer plechtige dimensie. Op het Zeppelinfeld buiten de stad was een reusachtig stadion gebouwd in die namaak-Myceense stijl waar de leiders van het Derde Rijk zo op gesteld waren. De tribunes boden een zitplaats aan honderdduizend mensen en de arena zelf kon nog eens twee- tot driehonderdduizend mensen bevatten, De vaandels met de hakenkruisen wapperden en schitterden in het stralende licht van de zon. Daar verschenen de groepen arbeiders, de mannen van het Arbeiterkorps, in rijen van achttien met de schop op de rug; ze werden voorafgegaan door muziek en vlaggen. Ze liepen het stadion uit, kwamen weer terug en werden gevolgd door de leiders van de werkgroepen die met ontbloot bovenlijf achter hun eenheden aanliepen. Het defilé werd besloten door jonge meisjes. De schoppen werden gepresenteerd en de mis van de arbeid kon beginnen.

‘Zijn jullie bereid om de Duitse bodem vruchtbaar te maken?’
‘We zijn bereid.’

Er werd gezongen, er klonk tromgeroffel en de doden werden herdacht. De geest van de partij en van het volk waren een. En eindelijk kwam de meester zelf deze enorme mensenmenigte helemaal wakker schudden: met zijn woorden maakte hij de massa tot een enkel wezen. Toen het stadion langzaam leegstroomde en de celebranten en de toeschouwers weer naar huis gingen, toen begonnen we iets te begrijpen van het nieuwe Duitsland.

We zouden het de volgende dag echter nóg beter leren begrijpen tijdens die ongekende ceremonie die met de alledaagse naam ‘appél van de politieke leiders’ (politische Leiter) werd aangeduid. Het was nacht. Het reusachtige stadion werd slechts flauwtjes verlicht door enkele schijnwerpers waarin de vage contouren te zien waren van de massale onbeweeglijke bataljons van de in bruine uniformen gestoken S.A. Tussen de rijen waren open ruimtes uitgespaard. Een van deze open ruimtes die breder was dan de andere vormde een soort laan die vanaf de ingang van het stadion naar de tribune leidde waarop de Führer plaats zou nemen. Om precies acht uur kwam hij binnen, gevolgd door zijn staf Onder een storm van toejuichingen nam hij op zijn zetel plaats. Het hardst werd er door de Oostenrijkers geschreeuwd. We zouden hen trouwens bij alle parades tegenkomen met hun gescandeerde roep: ‘Oostenrijk groet zijn Führer!’ De Beieren glimlachten, keken naar de tribunes voor de hoge gasten en applaudisseerden.

Op het moment dat Hitler het stadion binnenkwam flitsten duizend schijnwerpers rond de arena aan. Ze wierpen hun licht loodrecht naar de hemel, als duizend blauwe zuilen die hem voortaan als een geheimzinnige kooi zouden omgeven. Tijdens de hele nacht van de bijeenkomst zouden ze blijven branden; ze vormden een afbakening van de heilige plaats van

het nationale mysterie. Licht-Dom werd deze bedwelmende toverwereld door de organisatoren genoemd, de dom van licht.

En daar verscheen de man op het spreekgestoelte. De vlaggen werden ontrold. Geen gezang deze keer, geen tromgeroffel. Er heerste een volmaakte stilte toen de eerste rijen vaandeldragers aan de rand van het stadion ver schenen en hun plaats in namen voor de open ruimtes die de in bruine uniformen gestoken groepen van elkaar scheidden. Het enige licht was dat van de onwerkelijke, blauwe dom waarboven men vlinders zag ronddwarrelen, of vliegtuigen, of gewoon stof. Een enkele schijnwerper werd op de vlaggen gericht waardoor hun rode massa nog eens extra werd onderstreept. Hij volgde hen op hun weg naar voren. Gingen ze trouwens wel naar voren? Als toeschouwer zouden we eerder hebben gezegd dat ze vloeiden, dat ze onstuitbaar voortvloeiden als een stroom purperkleurige lava in een reusachtige, trage glijbeweging. Langzaam maar zeker vulden ze de tussenruimten op die in het bruine blok graniet, waren uitgespaard. Hun statige opmars duurde bijna twintig minuten en pas toen ze vlak bij ons waren hoorden we het doffe geluid van de passen. Tot op het moment dat ze halt hielden aan de voet van de staande kanselier was de stilte heer en meester in het stadion geweest. Een bovenaardse stilte als die van een schouwspel voor sterrenkundigen op een andere planeet. Onder het gewelf dat tot aan de wolken met blauwe stralen werd afgebakend kwam de brede, rode stroom eindelijk tot stilstand. Ik geloof niet dat ik in mijn leven ooit van zo’n wonderbaarlijk tafereel getuige ben geweest. Vóór en na de redevoering van Hitler die in deze stomme menigte een deining van uitgestoken armen en een rumoer van kreten veroorzaakte werden twee liederen gezongen: Deutschland über alles en het Horst-Wessel-Lied waarin de kameraden werden bezongen die door het Rode Front en door de reaktie waren vermoord. Daarna volgde het lied van de soldaten uit de oorlog:

Ik had een kameraad;
Een betere zal ik nooit meer krijgen…

En nog meer liederen die speciaal voor dit congres waren gemaakt en die uitstekend pasten bij deze frisse nacht, bij de gewichtigheid van het ogenblik, bij die mooie, donkere en veelvoudige stemmen, bij heel de muzikale betovering die de Duitsers nu eenmaal bij alles nodig hebben: bij hun godsdienst, hun vaderland, hun oorlog, hun politiek, hun opoffering.

Tijdens de uren die ik heb doorgebracht in dit verrassende land dat op mij een indruk maakte alsof het nog verder weg lag dan het meest verre Oosten, tijdens deze uren heb ik me heel vaak over allerlei dingen verbaasd. Toch zal ik deze weinige minuten nooit meer vergeten orndat ze niet leeg waren maar vol betekenis. Dit hele sehouwspel was op een leer gebouwd. En juist omdat deze ceremoniën en deze gezangen iets betekenden waren we van mening dat we er voortdurend aandacht aan moesten schenken. Een heel speciale betekenis had dit alles natuurlijk voor de jeugd van het land. Alles was op haar afgestemd, op haar gericht, en we stelden dan ook bijna met verbazing vast dat zieh onder de S.A. die de straten bevolkte, sullige, dikbuikige, kleine en vreedzame Beieren bevonden die de bruine uniformen leken te veranderen in die van een bezadigde schutterij. We hadden bijna vergeten dat er ook Duitsers waren van boven de vijfentwintig jaar en dat zij het zelfs waren geweest die het nationaal-socialisme hadden opgericht. Maar ook al waren zij dan de grondleggers van de nieuwe leer, toch was de beweging voortaan niet meer voor hen, maar voor de jeugd bestemd. En natuurlijk wilden we ook wel eens met deze Duitse jeugd kennis maken. Op het platteland met zijn kleine dorpjes en zijn bossen (de boom is de Duitse godheid bij uitstek) spraken we met de mensen die ons rondleidden. Dat was het moment waarop we ineens moesten denken aan een onlangs nog door Charles Maurras aangehaalde uitspraak van Von Ribbentrop over

het diepe historische besef van de Duitser. Want waarover werd hier eigenlijk gesproken in ditmet hakenkruisen versierde nieuwe dekor. Over de Dertigjarige Oorlog! ‘De Dertigjarige Oorlog is de sleutel van de Duitse geschiedenis. Voor het begin ervan telde Duitsland vijfentwintig miljoen mensen. Ema waren het er nog maar vijf miljoen. We moesten alles opnieuw opbouwen. De basis van de Rijn, van Beieren en van Oostenrijk verlegd naar het noorden van Pruisen. Daar is het Deutschtum ontstaan dat in de eerste plaats een strikt binnenlandse aangelegenheid is en dat niet als een universele regel opgevat wil worden. De verantwoordelijkheid voor deze historische dromerijen laat ik geheel voor rekening van de jonge Duitser die ze onder woorden heeft gebracht, maar het blijft natuurlijk eigenaardig dat ze onder woorden zijn gebracht.

Tijdens onze tocht over het platteland kwamen we via een kleine hobbelweg in een dorp van houten huizen terecht en dat betekende het einde van onze historische twistgesprekken. Voor ons lag een van de vele duizenden werkkampen die Duitsland rijk was. Slechts vijftien afgevaardigden hadden de dag tevoren aan de parade van de schoppen deelgenomen. De rest bevond zich nog in het kamp: tachtig tot honderd jongens van negentien jaar. We liepen het hek door en kwamen uit op een leeg plein dat met barakken en met groepjes planten en bloemen was omgeven. De jongens, zo werd ons verteld, bevonden zich achter het kamp. Daar bevonden ze zich inderdaad. Ze zaten onder de hoge berkebomen in het zand en ze zongen; de schoppen lagen in de verte op de grond. Deze in bruine uniformen gestoken jongelui die onder de bomen zaten te zingen vormden zo’n vanzelfsprekend beeld van het eeuwige Duitsland tijdens het rustuur dat we een beetje bevangen bleven staan. ‘Dit is de zangles’, werd ons uitgelegd. In Duitsland riep dit woord geen enkele gemaaktheid op. Integendeel! Het was een uiting van plechtigheid, van flinkheid, van een duurzame en machtige liefde voor het vaderland, van een totale toewijding, en dit alles uitgedrukt in deze taal van klanken en van koormuziek: de ware moedertaal van de Duitser. In onze aanwezigheid werden enkele jongens ondervraagd. Ze kwamen bijna allemaal uit Saksen of uit Frankenland . Een van hen vertelde ons hoe hun dagindeling eruit zag: om vijf uur opstaan, om tien uur slapen gaan en daar tussendoor een uiterst militaristisch en vrij streng onderricht, In de verhouding tussen de jongens onderling (ze kwamen uit alle lagen van de bevolking) heersten evenals in de verhouding tussen de leiders en de ondergeschikteneensgezindheid en vanzelfsprekende kameraadschap. En dat was de onbetwistbare nieuwigheid van het Derde Rijk; een nieuwigheid die de meest geduchte kracht van Duitsland vormde. De Hitlerjugend en de S.S. sliepen tijdens hun bivak op stro. Maar hier waren bedden en kraakheldere slaapzalen met grote kruisen aan de wand (jazeker: kruisen en geen hakenkruisen). We verlieten het kamp onder de bomen, terwijl een orkest enkele dansmelodietjes voor ons zat te spelen, en we kwamen de volgende dag opnieuw een orkest tegen in het grote tentenkamp van de Hitlerjugend dat die ochtend door de Führer van de jeugd, Baldur von Schirach, bezocht zou worden; een kamp overigens dat in de mist lag en waar de grond helemaal was doorweekt door de regen van de vorige nacht, Vanaf een houten toren keken we uit over de lichte tenten die tot ver over de met bossen afgezoomde vlakte verspreid stonden. Hier werden de jonge volgelingen van Hitler getraind. Afgezien van het aantal – er waren hier verscheidene duizenden jongens ondergebracht – waren er geen wezenlijke verschillen met een welpenkamp. Ja toch, er waren een paar grote verschillen: deze jongens vlógen naar het orkest toe en ze begonnen te zingen met een uitgehongerde onstuimigheid die bij de Franse jeugd volslagen ondenkbaar zou zijn geweest. Op een houten gedenkteken waren de namen geschreven van honderden kinderen van de partij die onder de kogels van de Marxisten waren gevallen. Er brandde een vuur en er stand een jongen op wacht. In diepe stilte brachten we een eresaluut aan de jonge doden. En ook hier werden we opnieuw getroffen door het karakter van de discipline. De militaire opleiding van de Duitse

jeugd was heel anders dan we hadden gedacht. De jongens die met ons praatten kwamen opgewekt, zonder vrees en uit zichzelf naar ons toe. Ik moet eerlijk bekennen dat ik dit vanuit het oogpunt van de Duitse macht veel belangrijker vond dan een droog drilsysteem. Het was inmiddels weer donker geworden en we moesten terug naar Neurenberg waar ons in een bivak van de S.S. een diner zou worden aangeboden.We werden verwelkomd door Himmler, leider van de S.S., meester van de Gestapo, en Goebbels in hoogst eigen persoon zat het diner voor. De schilderachtige sfeer van het kamp en van de tenten die voor de lijfwacht van Hitler waren gereserveerd, deze sfeer leek alleen maar schilderachtig in de ogen van iemand die er volslagen argeloos tegenover stond. Over de hele wereld zien de militaire oefenterreinen er hetzelfde uit, evenals de officiële banketten, zelfs als die bestaan uit zuurkool, Beierse worstjes en droge Frankische wijn. Ons bezoek aan het kamp zou dan ook geen verdere betekenis hebben gehad als men ons bij het vertrek niet naar de vlaggemast had gebracht. Het was het uur waarop de vlag werd gestreken, een beetje later dan op de oorlogsschepen. De hoornblazer speelde een weemoedige melodie en heel langzaam kwam de rode vlag met het hakenkruis naar beneden. In elk land is zoiets ongetwijfeld een mooi schouwspel, maar hier maakte het deel uit van een groot geheel. Voor het in groepsverband levende Duitsland was het een gewoonte geworden om na elk feest, na elk spel en na de sleur van alledag even stil te blijven staan bij de gewichtige ideeën die het volk en het ras bestuurden. Zoals de Hitlerjugend haar eigen gedenkteken had zo liet men het niet na om ons na afloop van dit officiële banket (dat heel prettig en gewoon verliep) te herinneren aan het bestaan van nog andere dingen, die werden vertolkt door het eerbetoon dat aan het symbool van het Rijk werd bewezen.

We moesten aan Frankrijk denken. Er waren in Duitsland heel wat dingen die afweken van wat wij Fransen nodig hadden, dingen waarvan we beslist niet hoefden te houden. Maar vanaf ons bezoek was er toch niemand meer die ons ervan kon overtuigen dat de grote lijnen van de nieuwe leer onbegrijpelijk waren voor de Franse geest, dat de Franse jeugd niet met deze leer vertrouwd kon worden gemaakt, dat wij de nieuwe ideeën niet in ons eigen land en op onze eigen manier konden verwerken. Nog steeds voelen we telkens een zekere spijt wanneer we zien wat er onder de democratie van Frankrijk terecht is gekomen. Vooral omdat wij van ons korte verblijf in Duitsland niet die betovering mee terugbrachten waardoor de argeloze Franse reizigers zozeer werden aangegrepen – 'broeders die alles mooi vinden wat van ver komt' – ; reizigers die zich door de schoonheid van Hitler-Duitsland lieten overrompelen. Zelfs in die korte tijd zouden we stekeblind moeten zijn geweest als we niet de diepere betekenis van dit alles hadden gezien. Onze gevoelens ten aanzien van het Duitse fenomeen zijn zeer complex, maar dat komt juist omdat er zoveel over te vertellen valt, Ik vroeg me tijdens de reis herhaaldelijk af wat ik zou denken als ik oog in oog zou komen te staan met de man op wiens schouders niet alleen de verantwoordelijkheid voor dit Rijk rustte, maar ook die voor de nieuwe godsdienst. zelfs in dit geval was de indruk echter zó complex en zó overweldigend dat ik er, wanneer ik heel eerlijk ben, met geen mogelijkheid een deugdelijke conclusie uit kan trekken. Ik moet me dan ook tevreden stellen met een poging om die complexiteit een beetje te ontwarren.

Ik herinnerde me dat ik Hitler tijdens zijn verkiezingskampagne van 1933 herhaaldelijk had beluisterd en gezien via de radio en het filmdoek. Ik merkte echter dat hij nu veel rustiger sprak. Natuurlijk, de Duitsers raakten nog steeds in extase wanneer ze hem hoorden en ze juichten uitbundig wanneer hij hen ontberingen in het vooruitzicht stelde die noodzakelijk waren voor de vorming van een wereldmacht. Natuurlijk, zijn stem leek nog steeds van ontroering over te slaan wanneer hij – zoals tijdens de parade van de politische Leiter – uitriep dat hij alles voor Duitsland zou opofferen en dat hij er zelfs zijn leven voor zou geven

wanneer dat nodig was. Maar over het algemeen kregen we toch de indruk van een grotere gematigdheid. Hij maakte geen overdadige gebaren meer, onder het spreken hield hij zijn armen steeds voor de borst gekruist en het einde van zijn zinnen werd door de luidsprekers weerkaatst, Ik moet eerlijk toegeven dat ik als buitenlander met enige verbazing stond te kijken naar het enthousiasme van hen die naar hem luisterden. Ik heb hem van dichtbij gezien. Tachtig tot honderd buitenlandse gasten waren door Von Ribbentrop uitgenodigd voor een theevisite waarop ook de kanselier zou verschijnen. We werden ontvangen door Rudolf Hess, de rechterhand van de Führer, wiens medewerker hij al sinds jaar en dag was geweest, zelfs bij het schrijven van Mein Kampf zoals werd gezegd. Hij was een man met een energiek gezicht, met diepliggende en strenge ogen; met enkele woorden gaf hij uiting aan zijn voldoening over het feit dat er blijkbaar zoveel buitenlanders belangstelling toonden voor het nieuwe Duitsland. Daarna werden we naar een ander vertrek geleid waar we in een ongedwongen, rumoerig samenzijn kennis konden maken met een man die zich zonder plichtplegingen onder het gezelschap mengde: de meester over zeventig miljoen mensen. Hij was in zijn gebruikelijke, enigszins eigenaardige uniform gekleed: een gelig jasje en een zwarte broek. De bekende lok op het voorhoofd. Een vermoeid gezicht. Droeviger ook dan we hadden gedacht. Alleen wanneer men vlak bij hem stond kon men zijn glimlach zien. Ben bijna kinderlijke lach zoals men die zo vaak aantreft bij de grote volksleiders. ‘Hij is zo aardig’, zeiden zijn medewerkers op een verrassende manier. Er werden enkele gasten aan hem voorgesteld; met een afwezige blik drukte hij hen de hand en beantwoordde hij de vragen. Stomverbaasd stonden we naar dit schouwspel te kijken.

Die ogen, die moet men gezien hebben! In zijn gezicht waren alleen de ogen belangrijk. Het waren ogen van een andere wereld, vreemde ogen, donkerblauwe, zwarte ogen waarin men de pupil nauwelijks kon onderscheiden. Het was moeilijk te raden wat daarin omging, Wat lag er nog meer in behalve een wonderlijke droom, een grenzeloze liefde voor Deutschland, de Duitse bodem, het Duitsland van het ogenblik en het Duitsland dat nog gebouwd moest worden? Wat hadden wij gemeen met die ogen? Vooral de eerste indruk, de meest verbazingwekkende, is mij al die jaren bijgebleven: deze ogen stonden ernstig. Er lag een bijna onoverkomelijke beklemming, een ongekende bezorgdheid in verborgen. In een flits ontdekten we daarin de moeilijkheden van het ogenblik, de mogelijke oorlog, de economische crisis, de religieuze crisis, alle zorgen van de verantwoordelijke leider. We voelden ineens heel sterk welk een verschrikkelijke beproeving het moest zijn om een volk te besturen en om Duitsland naar zijn alles verslindende toekomst te leiden. Vooral voor deze leider die van plan was om zijn land zó te veranderen dat er een ‘nieuwe mens’ ken worden geboren en kon leven, zoals hij zelf elk moment zei.

Ik wil niet sentimenteel zijn, maar toen ik bij deze man met de starende blik stond, deze man die een ware god was voor zijn land, toen was ik toch geneigd om te denken dat hij op een juni-ochtend uit de hemel was neergedaald als de aartsengel van de dood om uit een groot plichtsbesef enkele van zijn oudste medewerkers uit de weg te ruimen. Want het is ongetwijfeld zo dat men in de dertigste juni een paleisrevolutie mag zien. Maar er kwam nog iets anders bij, want deze man had zowel zijn persoonlijke rust als de vriendschap opgeofferd aan wat hij als zijn plicht beschouwde. Hij zou trouwens alles opofferen als hij daartoe opdracht zou krijgen van dit geheimzinnige plichtsbesef waaraan hij gehoorzaamde: het menselijk geluk, zijn eigen geluk en zelfs dat van zijn volk. Het is niet mogelijk Hitler als een gewoon staatshoofd te beoordelen. Hij is ook een hervormer, hij voelt zich geroepen om een volgens hem goddelijke opdracht uit te voeren. Zijn ogen verraadden ons dat hij de verschrikkelijke last van dit alles moest dragen. En juist dat kon elk moment alles weer op losse schroeven zetten. Ik geloof dat ik nooit de kleur en de droefheid zal vergeten van Hitlers

ogen, waarin misschien zijn grootste raadsel verborgen lag. Natuurlijk wil ik hem niet volgens deze indruk beoordelen, ofschoon vele anderen tijdens die plechtige dagen in Neurenberg hetzelfde hebben gevoeld als ik. Wij Fransen die naar deze opeenvolging van eigenaardige schouwspelen hadden staan kijken, wij vroegen ons vooral af: wat van dit alles kan eens leiden tot een wederzijds begrip? Op zondagochtend vond de meest vreemde ceremonie van het Derde Rijk plaats: de wijding van de vlaggen, De 'vlag van het bloed' die was gedragen do or de betogers die tijdens de mislukte Putsch van 1923 voor de Feldherrnhalle te München waren omgekomen, deze vlag werd naar de Führer gebracht.

In München waren ze met velen
Toen ze door de kogels werden getroffen…

Met zijn ene hand pakte de kanselier de vlag van het bloed vast en met zijn andere de nieuwe vaandels die hij moest wijden. Via zijn lichaam zou een magnetische kracht op de nieuwe vlaggen worden overgedragen; de zegen van de martelaren werd gekoppeld aan de nieuwe symbolen van het Duitse vaderland. Een zuiver symbolische plechtigheid? Ik geloof van niet. In de gedachten van Hitler en in die van alle andere Duitsers was werkelijk de overtuiging aanwezig dat hier sprake was van een soort mystieke verandering, gelijk aan die van de zegening van het water door de priester, – en misschien zelfs gelijk aan die van de Eucharistie, laat ik het maar heel eerlijk zeggen. Wie in de zegening van de vlaggen niet het evenbeeld zag van de zegening van het brood – een soort Duits sacrament dus – die liep gevaar weinig of niets van het Hitlerdom te begrijpen.

En op dat moment ben ik mij zorgen gaan maken. Tegen de plechtige en weldadige achtergrond van de oude romantiek, in deze als een geweldige bloemenpracht ontluikende vlaggenmassa, bij deze uit het Oosten afkomstige kruisen vroeg ik me op de laatste dag ineens af of alles wel mogelijk zou zijn. Men kan een volk meer kracht geven. Maar kan men ongestraft alles willen veranderen en zelfs nieuwe riten invoeren die het leven en het hart van de burgers zo volledig doordringen? De Fransman begrijpt de buitenlander vaak erg slecht: alvorens te begrijpen verbaast hij zich eerst.

De wonderlijke, oosterse sfeer werd nog benadrukt door de vlag zelf, en we werden zo overrompeld door de indrukken van deze onbekende, exotische sfeer dat het ons enige moeite kostte te ontdekken dat enkele van de in ere herstelde waarden – de arbeid, de opoffering, de liefde voor het vaderland – deel uitmaakten van het voor alle volkeren gemeenschappelijke erfgoed. Het lijkt misschien een ironische speling van het lot, de oosterse verschijningsvormen van deze mythen nog eens extra te onderstrepen bij een land dat alles verwierp waarvan werd aangenomen dat het uit het Oosten afkomstig was. In werkelijkheid is Hitler (de oprichter van de Walpurgisnachten van 1 mei, de celebrant van de heidense feesten en van de vlaggenwijding) echter trouw gebleven aan de eigenlijke roeping van Duitsland dat vanaf Goethe tot Nietzsche en Kayserling altijd op de in het Oosten opkomende zon gericht is geweest. Veel aspecten van deze nieuwe politiek (ik zou bijna zeggen deze poëzie) zijn zeker niet zonder meer geschikt voor overname door de Fransen, dat hoeft natuurlijk geen verder betoog. Maar wat wij ongerwijfeld hadden kunnen gebruiken, wat een waarborg voor de blijvende orde zou zijn geweest, dat was die voortdurende aanmaning om bij de jeugd een besef van geloof van opoffering en van eer te kweken. Zoals Jacques Bainville voor de oorlog als monarchist uit Duitsland terugkeerde zo keerde in onze dagen elke Fransman uit Duitsland terug met de heilige overtuiging dat zijn land en zijn jeugd beslist niet voor de buren hoefden onder te doen als we in Frankrijk tenminste bepaalde universele waarden in ere zouden herstellen. En dat was een voor allen geldende les.

De uiteindelijke indruk die we van onze reis hebben overgehouden: mooie schouwspelen, prachtige jeugd, gemakkelijker leven dan werd gezegd; maar allereerst: overrompelende mythologie van een nieuwe godsdienst. Wanneer ik me die dagen vol gebeurtenissen weer voor ogen probeer te halen, wanneer ik terugdenk aan die nachtelijke plechtigheden die door het schijnsel van de fakkels en door het felle licht van de schijnwerpers werden beschenen, aan de Duitse kinderen die als wolven speelden rond hun herinneringen aan burgeroorlog en opoffering, aan de leider die de onderdanige massa met klagende uitroepen tot grote hysterie wist te brengen, dan meet ik van dit land dat zo dicht bij ons staat inderdaad zeggen dat het in de eerste plaats een vreemd land is; vreemd in de volle betekenis van het woord.

Brasillach, R. (1971). *Onze vooroorlogstijd*. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep.

Ons mal-de-siècle, het fascisme (4)

En wat deed Frankrijk intussen? Het leefde onder het regime van het Volksfront dat nu eens een socialistische dan weer een radikale koers voer en voortdurend bedreigd werd door kommunistische chantage. Langzaam maar zeker begon zich bij de jeugd echter die prefascistische geest af te tekenen die ondanks alles misschien toch rond 6 februari 1934 was ontstaan. Men trof deze geest verder aan bij de liga's zolang die er nog waren, soms bij bepaalde leden van de Parti Social Français, ondanks de theevisite-sfeer die daar heerste, bij de Parti Populaire Français van Doriot en bij de groter massa partijlozen. Het pad van de jonge nationalist ging echter niet altijd over rozen. We kregen veel teleurstellingen te verwerken. Met sympathie hadden we over het algemeen de pogingen gevolgd van de Graaf van Parijs om meer bekendheid te krijgen bij de Fransen: hij was vliegenier, hetgeen op het volk altijd wel enige indruk maakt, hij was in Palermo getrouwd met een mooie sprookjesprinses en hij had een groot aantal verrukkelijke kinderen. Hij richtte een krant op, de Courtier Royal, en hij schreef artikelen en boeken waarin we een verbintenis aantroffen van het sociale en het nationalistische; een verbintenis die ons van het grootste belang scheen. Op een dag in 1936 bracht ik hem in Brussel een bezoek, samen met Annie Jamet die graag een of twee lezingen onder zijn auspiciën wil de organiseren. Ik ontmoette hem opnieuw tijdens de reis die ik een maand later ondernam. Net als in 1930 leek hij me ook nu weer intelligent, ontroerend en innemend. Hij bezat nog steeds die wonderlijke gave om te luisteren. Hij maakte verstandige en juiste opmerkingen. Wanneer hij echter over de arbeiders begon te spreken en over het arbeidersleven in Frankrijk dan voelde men jammer genoeg maar al te goed dat dit alles heel ver van hem vandaan stond, dat hij er eigenlijk niets van wist en begreep, dat hij de mensen van zijn land niet kende.

Zijn redeneringen waren juist, maar er was iets dat zich tussen de realiteit en hem zelf wrong, iets onbestemds, iets ontastbaars, ik weet niet hoe ik het moet uitleggen. Het was natuurlijk erg moeilijk om hem dat te vertellen, vooral omdat zijn belangrijkste karaktereigenschap juist een vrij grote zelfverzekerdheid was, een absoluut vertrouwen in zijn lot. Toch verliep het gesprek veel moeizamer dan we ons bij de hartelijke ontvangst hadden kunnen voorstellen. Het jaar daarop vernamen we stomverbaasd uit een schriftelijke verklaring dat hij L'Action Française veroordeelde. Zijn raadslieden hadden hem ongetwijfeld in het hoofd gepraat dat zijn zaak gediend zou zijn met een afwijzing van deze verguisde partij. En toen gebeurde natuurlijk wat moest gebeuren: de linksen werden door zijn verklaring zeker geen royalisten en de royalisten hielden er een bittere nasmaak aan over. Charles Maurras, de oude vechtersbaas, incasseerde deze nieuwe tegenvaller zonder slag of stoot. We stelden elkaar gerust door te zeggen dat de figuur van de koning van geen enkel belang was, dat ondankbaarheid nu eenmaal een koninklijke deugd was en dat de tijd alle wonden wel weer

zou helen. Anderen hadden met gelijke zorgen te kampen. Er werd een groot proces gevoerd tegen La Roche waarbij de leider van de Parti Social Francais zich moest verweren tegen de aanklacht dat hij steekpenningen van de regering Tardieu zou hebben aangenomen. De jongeren walgden zo langzamerhand van alle partijen. Ze wilden wel eens iets anders. Ze richtten geheime genootschappen op in de stijl van de Carbonari. Een eerste genootschap werd gevormd door mensen die uit L'Action Française waren getreden en die jammer genoeg zoals gebruikelijk door de politie werden misbruikt. Ze werden spottend Cagoulards genoemd. Tegelijkertijd werden voornamelijk in de provincie verenigingen ter verdediging tegen het kommunisme opgericht. Het was algemeen bekend dat er overeenkomsten werden gesloten tussen plaatselijke politiekommandanten en notabelen om eventuele gewelddaden het hoofd te kunnen bieden. Elders werden weer andere organisaties in het leven geroepen. De politie hield toezicht over dit alles en de kommunisten schopten de hele zaak met het grootste genoegen in de war. Op zekere dag werd er met veel tamtam een omvangrijk en tegen de Republiek gericht complot aan het licht gebracht; het complot van de Cagoulards dat eerder op een feuilleton leek en dat het volk in opperste spanning hield. Links en rechts werden rechtschapen mensen gearresteerd en zelfs een paar nationale helden zoals generaal Duseigneur, die in het begin van de nieuwe oorlog zou komen te overlijden, en sergeant Damand, aan wie we de bekendmaking van het Duitse offensief van 1918 te danken hadden. Persoonlijk hebben we geen enkele Cagoulard gekend. Desondanks weten we dat er in die vaak nogal vage en altijd erg grillige organen politiespionnen zaten, schurken, woestelingen, sullen, – en een meerderheid van moedige jonge kerels die door het goede in de aktie werden aangelokt. De kortzichtigheid en de laagheid van de overheid bestond hierin dat ze alles over een kam schoor, organisaties ter verdediging van het land en Carbonari, terwijl de kommunistische cellen die nauwkeurig waren afgebakend en in rangorden verdeeld, de ruimte werd gegeven om steeds meer wapendepots aan te leggen en vast omlijnde complotten uit te werken. Het Volksfront gebruikte de Cagoule twee of drie jaar als schrikbeeld. De Cagoule was het antwoord op alles. Maar dat was het teken van geestverwarring, van een wat romantische wanhoop die heel wat patriotten in die jaren hebben gekend. In diezelfde tijd zag Tardieu van een verdere politieke loopbaan af en begon hij boeken te schrijven over de fundamentele onbekwaamheid van de regering.

Bemoedigender was het sukses dat Jacques Doriot vanaf het begin wist te behalen. We hadden ook vroeger al grote belangstelling voor hem gehad toen hij met zijn magere lijf en zijn lange haren de duivel was geweest waarvoor de bourgeoisie een grote angst had gehad; dat was in de tijd dat hij nog de sterke man van de kommunistische partij was. Hij had zich van haar losgemaakt en het kommunistisch Rayon van Saint-Denis gesticht (er volgden nog enkele van deze afsplitsingen waarvan de belangrijkste in de Kamer zitting had, de P.U.P. of Parti de l'Unité Prolétarienne). We wisten dat hij erg geliefd was in de oude koningsstad, dat hij zich met hulpverlening bezighield en dat hij door de Moskougezinden werd vervloekt. Er werd gezongen:

En avant, Saint-Denis,
Pour l'Unité revolutionnaire…

We wisten ook dat deze Marxist, deze oud-strijder, deze oud-arbeider, deze oud-agitator, we wisten ook dat hij langzaam maar zeker dichter bij de nationale werkelijkheid kwam te staan. In 1936 liet hij zich echter nog kiezen als niet-kommunistisch revolutionair. Pas daarna richtte hij de Parti Populaire Français op. Het eerste programmapunt van deze nieuwe partij was de ondersteuning van beroepsstakingen en de strijd tegen politieke stakingen. Door zijn persoonlijke invloed wist Doriot de steun van een groot aantal arbeiders te behouden: De

marxisten waren woedend over zijn suksessen. Hij paste in zijn partij de kommunistische methodes toe zoals de verdeling in cellen. Onder een of ander voorwendsel werd hij als burgemeester van Saint-Denis afgezet. Hij had de moed om van zijn funktie als raadslid af te zien; hij bood zijn ontslag aan en stelde zich toen opnieuw kandidaat; na een verbitterde verkiezingsstrijd werd hij verslagen. Uit fatsoen stelde hij toen ook zijn zetel als afgevaardigde ter beschikking.

Enkele van onze vrienden bij Je Suis Partout waren aanhangers van de Parti Populaire Francais. We hadden allen grote sympathie voor de beweging. Helaas werd de partij aanzienlijk verzwakt door interne twisten; ze kreeg bovendien geen enkele financiële steun van de werkgevers die het kennelijk raadzamer en slimmer achtten om de radikale partij met grote sommen geld in leven te houden. Maar dat doet niets af aan het wilskrachtige, sterke en voor iedereen begrijpelijke karakter van de Parti Populaire Français in die dagen. Er werden enkele schitterende vergaderingen belegd waarvan ik me er een nog heel goed herinner; ze vond plaats op de dag na de Anschluss toen het kabinet zijn ontslag had aangeboden. De zaal was vol afgevaardigden van Frankrijk en van het Reich, vol rauwe vechtersbazen. De kreet 'Doriot zal zegevieren!' leek een andere manier om te zeggen 'Frankrijk zal zegevieren!' Ik herinner me ook dat we Jacques Doriot op een avond hadden uitgenodigd om aan een diner van Je Suis Partout aan te zitten. Na afloop van dit diner ging ik in gezelschap van Alain Laubreaux, Jean Fontenoy en Jacques Doriot naar de kelders van Saint-Denis waar een feestje werd georganiseerd voor een legionair van de Parti Populaire Francais die de volgende dag naar Sid-bel-Abbés zou terugkeren. Ik keek naar Jacques Doriot, die rustige, betrouwbare, geduldige en energieke reus die daar zat te drinken temidden van het gebral van een stel aangeschoten knullen die sentimentele liedjes ten beste gaven en onze vriend Robert Andriveau luid toejuichten toen deze, staande op een wijnvat, de grote aria uit Tosca inzette. Het was een heel gezellige, prettige avond.

Uit deze verschillende elementen kwam tot stand wat door onze tegenstanders het fascisme werd genoemd en dat wij tenslotte ook maar met die naam zijn gaan aanduiden. Want deze woorden werden in de vooroorlogse periode dagelijks gebruikt. En het was niet moeilijk om de elementen van ons eigen fascisme op te noemen. We wisten dat de jeugd over de hele wereld op ons leek, ondanks alle nationale ver schillen. Sommigen van deze jongeren hadden in hun kinderjaren de gevolgen van de oorlog aan den lijve ondervonden, anderen de gevolgen van de revoluties in hun land; maar allen hadden we geleden onder de crisis. We wisten wat de natie voor ons betekende, en het verleden. We wilden geloven in de toekomst van ons land. Vóór ons zagen we onophoudelijk de prachtige Honkering [?] schitteren. We wilden allemaal een zuivere natie, een zuiver ras. Vaak wilden we allemaal samenzijn in reusachtige bijeenkomsten waar de ritmische bewegingen van het leger en de massa de hartslag leken van een groot lichaam. We geloofden niet in de beloften van het liberalisme, in de gelijkheid van de mensen, in de wilskracht van het volk. Maar we geloofden wel dat elk volk een geheel moest zijn, van de wetenschappelijke onderzoeker tot het ondernemingshoofd, de dichter, de geleerde, de handwerksman aan toe. Een geheel zoals een team in de sport. We geloofden niet in een rechtspraak die op geweld was gebaseerd. En we wisten dat dit geweld door vreugde vervangen kon worden.

De dwaasheid van de tegenstanders van het fascisme trof men namelijk in de eerste plaats aan in die volmaakte miskenning van de fascistische vreugde. Een vreugde die men kan bekritiseren, een vreugde die men zelfs als afschrikwekkend en duivels kan bestempelen zo men wil, maar het was en bleef vreugde. De jonge fascist die op zijn ras en zijn natie steunt, die trots is op zijn krachtige lichaam en op zijn heldere geest, die de welvaart van deze wereld

veracht, de jonge fascist in zijn kamp temidden van de metgezellen van de vrede die als het moet ook de metgezellen van de oorlog kunnen zijn, de jonge fascist die zingt, loopt, werkt, droomt, deze fascist is allereerst een vrolijk wezen. Alvorens die vreugde te veroordelen moet men weten dat ze bestaat en dat ze door sarcastische opmerkingen niet wordt aangetast. Ik weet niet of, zoals Mussolini heeft gezegd, ‘de twintigste eeuw de eeuw van het fascisme’ zal worden, maar ik weet wei dat niemand meer kan verhinderen dat de fascistische vreugde heeft bestaan en dat zij de geesten in beslag heeft genomen door het gevoel en de rede. Toch was het fascisme voor ons geen politieke leer en evenmin een economische leer; het was geen navolging van het buitenland want onze confrontatie met de buitenlandse vormen van fascisme overtuigde ons steeds opnieuw van het geheel eigen karakter van ons nationale fascisme. Nee, voor ons was het fascisme een geestesgesteldheid. In de eerste plaats een non-conformistische, anti-burgerlijke geestesgesteldheid waarbij de oneerbiedigheid een belangrijke rol speelde. Een geestesgesteldheid die het tegenovergestelde was van vooroordeel tegenover standsverschil of wat dan ook. Het fascisme was voor ons de geest van de vriendschap die we graag tot nationale vriendschap verheven hadden gezien.

Brasillach, R. (1971). *Onze vooroorlogstijd*. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep.